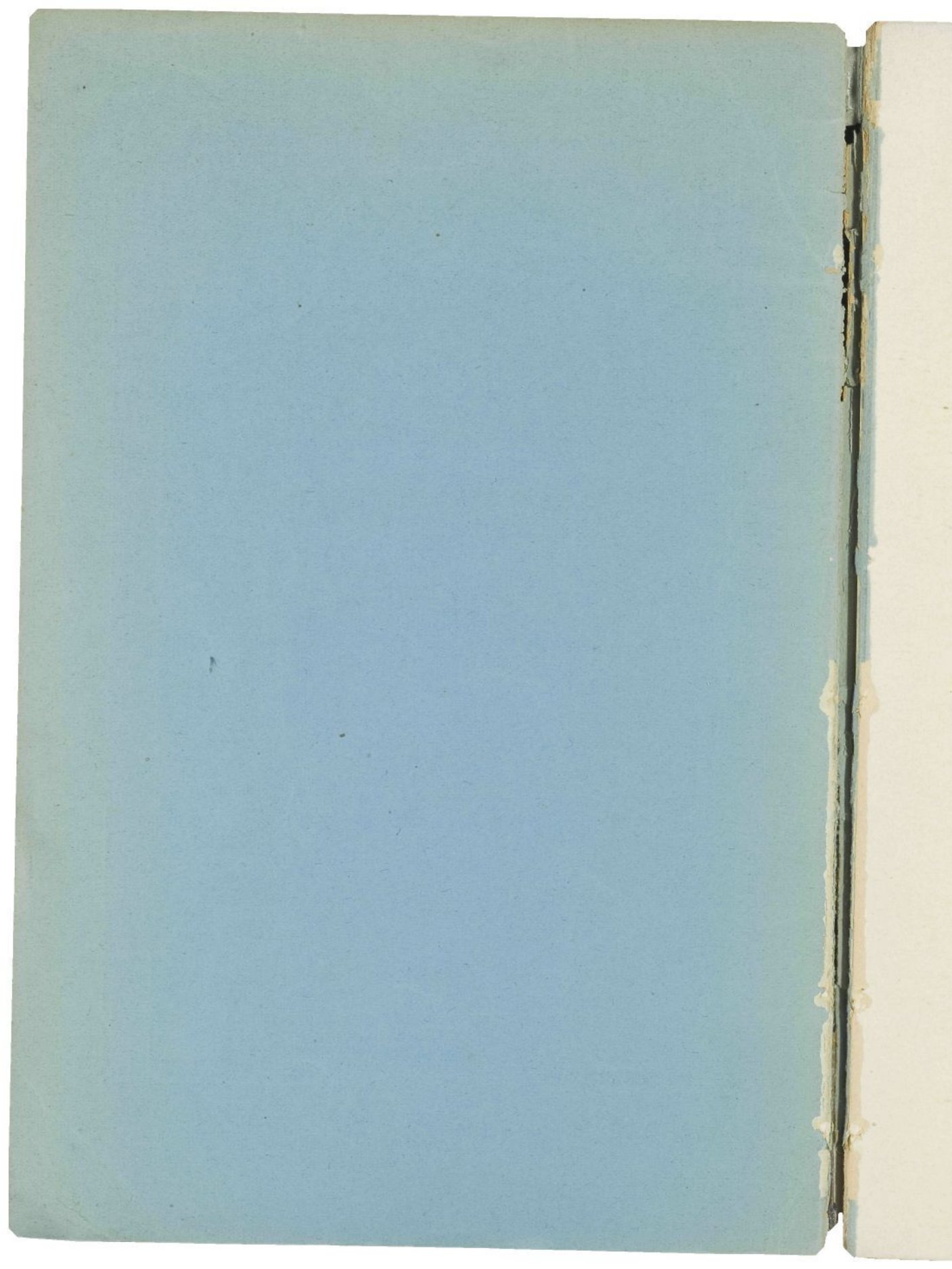

M. V. MU. VORNIK
BANDOENG

5. 12. '17

N95-1486

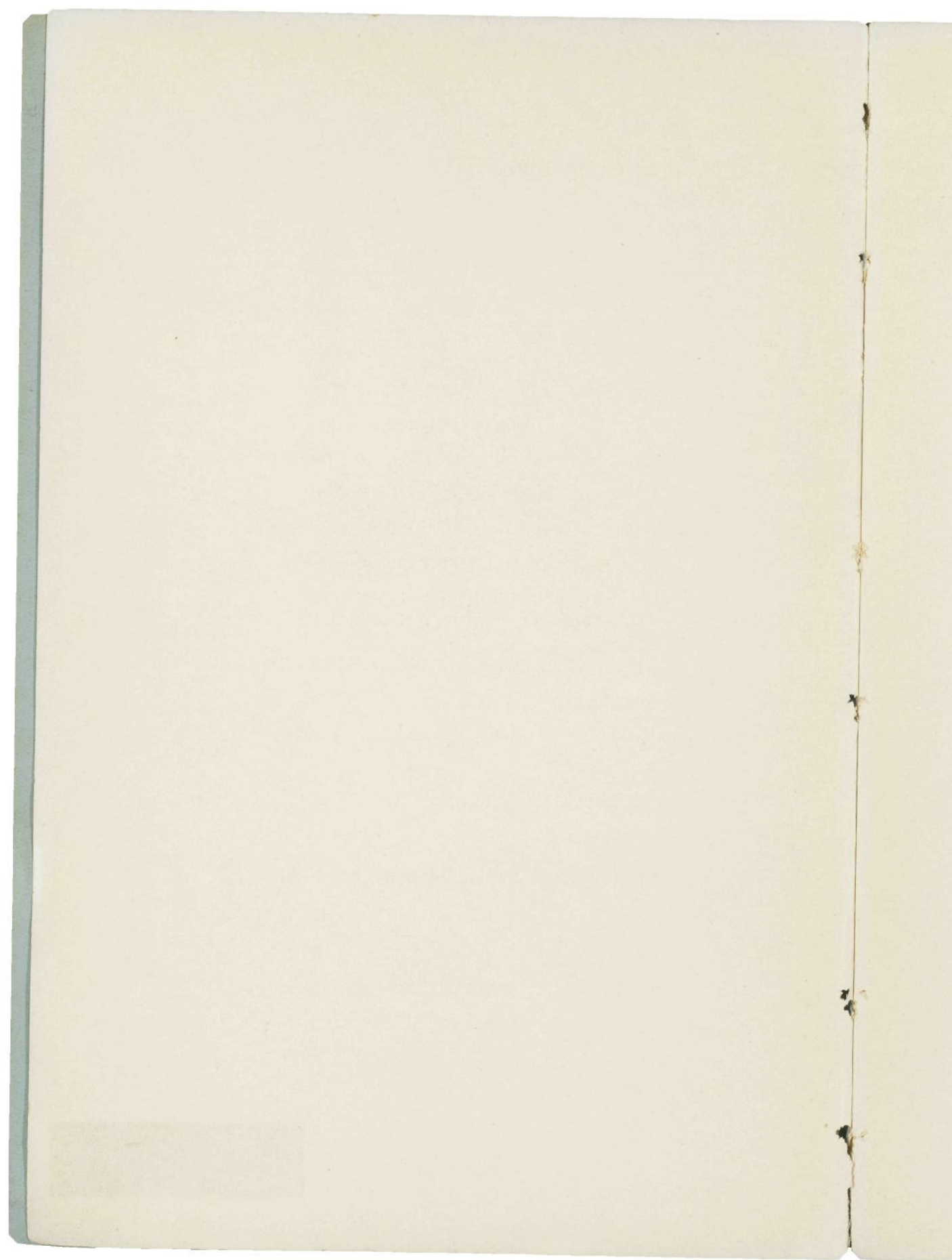
~~Boek~~
~~6. 12. '17~~

BANDOENG
EN DE
HYGIËNE

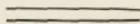
ISN=185670

I N H O U D.

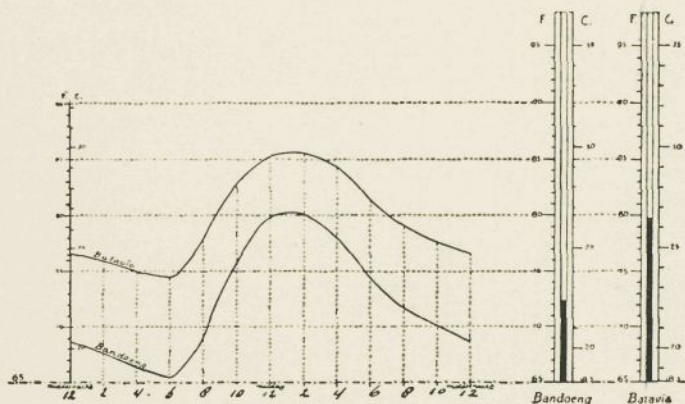
1. Inleiding.
2. Groei der stad.
3. Wegennet.
4. Reinigings- en besproeiïngsdienst.
- 5 Afvoer van huisvuil, faecaliën en hemelwater.
6. Drinkwatervoorziening
7. Kampongverbetering — Uitbreidingsplannen.
8. Volkshuisvesting en Gemeentelijke Klein- Woning-
bouw.
9. Bouw- en Woningtoezicht.
10. Toezicht en contrôle op hotels, bakkerijen, limonade-
fabrieken, enz.
11. Toezicht en contrôle op voedingsmiddelen, Passars
en Abattoir.
12. Gemeentelijk Ziekenhuis.
13. Begraafplaatsen.
14. Verordeningen, die de hygiëne bevorderen.

I. INLEIDING.

Wanneer in deze brochure een beknopt overzicht wordt gegeven van hetgeen door de Gemeente Bandoeng werd verricht in het belang van de hygiëne en gezondheid der inwoners, dan past het om te voren te wijzen op de gelukkige omstandigheid, dat de natuur, die in de tropen veelal de grootste beletselen in den weg legt voor gezondmaking van een streek, te Bandoeng integendeel in vele opzichten meegewerkt heeft, om den Gemeentelijken arbeid te bevorderen en te vergemakkelijken.

Door de ligging op een hoogvlakte, $\pm$ 710 M. (2200 voet) boven zee, omsloten door een kring van bergen, en daardoor beschermd tegen hevige winden, heeft Bandoeng een klimaat als Zuid — Frankrijk.

De gemiddelde temperatuur is niet minder dan 7° Fahrenheit lager dan die te Batavia en wisselt tusschen $\pm$ 62° s' morgens vroeg en $\pm$ 80° s' middags.

De stad Bandoeng is gebouwd daar, waar de helling van den Tangkoeban Prahoe in de vlakte overgaat. Tusschen het raceterrein in het Zuiden der stad en de laatste huizen aan den Lembangweg in het Noorden is een hoogteverschil van bijna 100 M.

Dit, gevoegd bij een in het algemeen voldoende hoeveelheid spoelwater, vereenvoudigt in niet geringe mate den faecaal afvoer en maakt ook de waterleiding minder kostbaar, dan in een

vlak terrein; terwijl ook de afvoer van hemelwater op betrekkelijk weinig kostbare, natuurlijke wijze kan geschieden.

Verder zijn in de omgeving geen moerassen, die kostbare assaineeringswerken zouden noodig maken, terwijl de geesel der tropen, de malaria, te Bandoeng niet voorkomt.

Uitgebreide onderzoekingen hebben getoond, dat de weinige muskieten er totaal ongevaarlijk zijn.

Ten slotte is de Soendaneesche bevolking zindelijk en gesteld op netheid, waardoor ze zich gemakkelijk aanpast aan de Westersche begrippen van hygiëne.

Een eigenlijke pauperbevolking, die in de kustplaatsen sommige stadswijken tot ware ziektehaarden maakt, ontbreekt te Bandoeng vrijwel geheel, zoodat de sinds kort op meer uitgebreide schaal geëntameerde kampongverbetering, ondanks vele, niet te onderschatten moeilijkheden en daarbij op te lossen vraagstukken, niet den indruk geeft van een onbegonnen werk te zijn, maar integendeel binnen korten tijd resultaten zal opleveren welke ten volle evenredig zijn aan de groote geldsommen, welke aan dit, voor de gezondheid der bevolking zoo belangrijke werk, besteed worden.

Volgens meerdere uitspraken van bij uitstek deskundigen, is Bandoeng dank zij het klimaat, als de toekomstige woonstad van Indië te beschouwen. De bekende oud-Semarangsche hygiënist H. F. Tillema, sprekende over de toenmaals nog kwestieuze plaatsing der Technische Hoogeschool oordeelde als volgt:

„Ieder die in Indië in de heete, ongezonde kuststeden heeft „gewoond en gewerkt, weet, dat men daar zeer zeker in staat is „om te werken, maar ook, dat het in koelere, minder door mus- „kieten geplaagde streken, heel, heel wat aangener arbeien „is!

„Ieder“, zoo vervolgt de heer Tillema, „die daar een leiden- „de betrekking heeft gehad, weet ook, hoe de ziekten, die deze „kuststeden jaar op jaar teisteren, remmend werken op den arbeid. „Verzuim wegens ziekte is er aan de orde van den dag, afge- „zien nog van den deprimeerenden, afmattenden invloed, die er „vooral van malaria en de geregeld heerschende epidemiën uit- „gaat, ziekten, die het heele bedrijf vaak in de war sturen, de „leiders tot wanhoop stemmen.

„Nu zijn er in Indië heel weinig plaatsen, die aan alle bo- „venvermelde desiderata voldoen. Batavia en Soerabaja kan men

„onmiddellijk uitschakelen. Mijne oude woonplaats Semarang „biedt in haar onvolprezen heuvelterrein een goede woongelegenheid aan, maar aan de andere eischen voldoet ze minder „goed dan b. v. Bandoeng. Hoe goed Semaranger ik me ook nog „gevoel en hoe het me ook pijn doet, dat ik mijn goede oude „woonplaats niet de voorkeur kan geven, eerlijkheidshalve moet „ik bekennen, dat aan Bandoeng de allereerste toekomt. want „die stad — en die stad alleen — voldoet in alle opzichten aan „de eischen en van gezondheid en van milieu.

„Zeker, men kan de ongezonde kuststeden assaineeren, en „dat moet ook, maar de assainering kost schatten, die voor een „goed deel elk jaar weer moeten worden uitgegeven. En hoe „grootter een dergelijke plaats, hoe grootter die jaarlijks terugkeerende kosten. Men make daarom die ongezonde oorden niet „grootter dan noodzakelijk. Inrichtingen, die er niet strikt noodig „zijn, plaatse men er niet. De havensteden van Java's ongezonde „kust, kieze men daarom nooit uit voor regeeringsbureaux, hoofdkantoren van handel en industrie, onderwijsinrichtingen, enz. „enz. Men make die ongezonde steden zoo klein als dit met het „oog op de economische eischen toelaatbaar is. Dan is men in „staat om ze met betrekkelijk kleine middelen gezond te maken „en gezond te houden! En alles wat daar niet strikt noodig is „plaatse men in de „goenoeng“, te midden van Java's heerlijke „bergen! Want dáár is het gezond wonen, daar is het goed „werken“.

Een niet minder onverdacht getuigenis wordt afgelegd door een Amerikaan, die naam gemaakt heeft door zijne studies op klimatologisch gebied nl. Ellsworth Huntington, die in zijn in eind 1925 bij Scribners's Sons verschenen boek „West of the Pacific“ de loftrompet over Bandoeng steekt. Deze bekwame Research Associate in Geography in Yale University zegt o. m. het volgende, dat wel eenigszins beschamend voor ons is :

„Ik heb altijd geweten, dat geringe hoogte een groot verschil maakt in een tropisch klimaat. Toch was ik verrast, toen „ik merkte hoeveel aangenamer de temperatuur te Bandoeng was, „2300 voet boven de zee, dan te Batavia of te Soerabaia aan „de kust. Bandoeng is een der drie hoofdsteden. De meeste regeeringsbureaux bevinden zich in Batavia, maar de Gouverneur-Generaal leeft te Buitenzorg, 40 mijlen daarvan verwijderd en „800 voet hooger, terwijl de departementen van Oorlog en van

„Bedrijven naar Bandoeng zijn overgebracht. Het is te hopen, „dat binnen afzienbaren tijd practisch gesproken het geheele „gouvernement naar die plaats of naar nog hoogere streken „daar in de buurt zal worden verplaatst. Dit zou zich zeker „in dollars en centen betalen. Ik was verbaasd, dat door men- „schen zoo verstandig als de Hollanders zoo weinig gedaan „is om uitputting van het gouvernement door ziekte te voor- „komen, speciaal de verzwakking welke het gevolg is van het „tropische klimaat en van de onafgebroken noodzakelijkheid om „voor hun werk bekwame menschen weg te zenden.“

Aan de hand van een paar voorbeelden, werkt Huntington dit denkbeeld in zijn boek verder uit (1).

Tegen Bandoeng wordt wel eens aangevoerd dat de stad „zoo vochtig” is en „dat het er altijd regent” Wat hiervan waar is, blijkt uit de onderstaande opgaven van het Bataviasch Koninklijk Magnetisch en Meteorologisch Observatorium.

Gemiddelde maandelijksche regenval in mil- limeters over 37 jaren waargeno- men.	Januari	Febr.	Maart	April	Mei	Juni	Juli	Aug.	Sept.	Octob.	Nov.	Dec.
	191	182	238	226	133	93	70	52	87	165	233	226

Aantal regenda- gen over denzelf- den tijd.	Januari	Febr.	Maart	April	Mei	Juni	Juli	Aug.	Sept.	Octob.	Nov.	Dec.
	16.2	14.7	17.4	15.8	10.3	8.4	5.7	4.5	7.—	11.2	16.6	16.4

Gemiddelde grootste hoe- veelheid regen in millimeters gedurende 14 uren over den- zelfden tijd.	40	40	53	53	35	30	28	22	30	39	42	47
--	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----

(1) Zie ook Dr. Denis Mulder in het Natuurkundig Tijdschrift voor N.I. 2e afl. deel LXXXVI (1926).

Hieronder volge nog een vergelijkend overzicht van den regenval en het aantal regendagen op een aantal plaatsen van Java, terwijl ook Amsterdam werd opgenomen:

	Gemiddelde jaarlijksche	
	regenval in m.M.	regendagen
Batavia	1815	137.6
Bandoeng	1907	148.—
Buitenzorg	4282	221.4
Cheribon	2283	129.7
Garoet	2130	151.—
Malang	1981	136.2
Tasikmalaja	3867	170.7
Tjimahi	1754	162.7
Salatiga	2637	164.1
Soekaboemi	3029	187.9
Soemedang	3093	166.—
Soerabaja	1729	116.4
Amsterdam (1913)	5337	181.—

Aan het slot van deze inleiding moge nog worden gewezen op de volgende uittaling van het hoofd van den Dienst voor Volksgezondheid in de Volksraadzitting van 28 Juni 1926 (Handelingen 1926 1e Gew. Zitting blz. 612).

„De sterfte in Batavia liep sedert 1919 terug van 59 tot „38 $\frac{0}{00}$., die van Semarang van 73 tot 35; van Soerabaja van „59 tot 30; van Cheribon van 43 tot 39 en van Bandoeng van „25 tot 20 $\frac{0}{00}$ ”

Bij al deze factoren, de huidige goede spoorverbindingen en het zoo verbeterd wegenselsel der hoogvlakte, mag een in een steeds rasscher tempo voortgaande bloei van de stad Bandoeng verwacht worden.

II. GROEI DER STAD.

Nog slechts 30 jaar geleden woonden te Bandoeng niet meer dan 339 Europeanen; vrouwen en kinderen inbegrepen, in 1896 was dit getal tot 1134 gestegen, daarna vertienvoudigde het ongeveer in 25 jaar.

Thans is Bandoeng, wat Europeesch zielental betreft de derde stad van Java.

Een denkbeeld van Bandoeng's snellen groei geeft het volgende staatje :

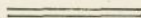
	INL.	CHIN.	EUROP.	TOTAAL
1 Jan. '20	73,199	7,702	9,379	90,273
1 Jan. '21	82,263	9,306	10,658	102,227
1 Jan. '26	107,944	12,948	15,937	136 829
1 Jan. '27	111.241	12,989	16,426	140,656

zonder het garnizoen en de bedienden, te stellen op resp. 3000 en 10000 zielen.

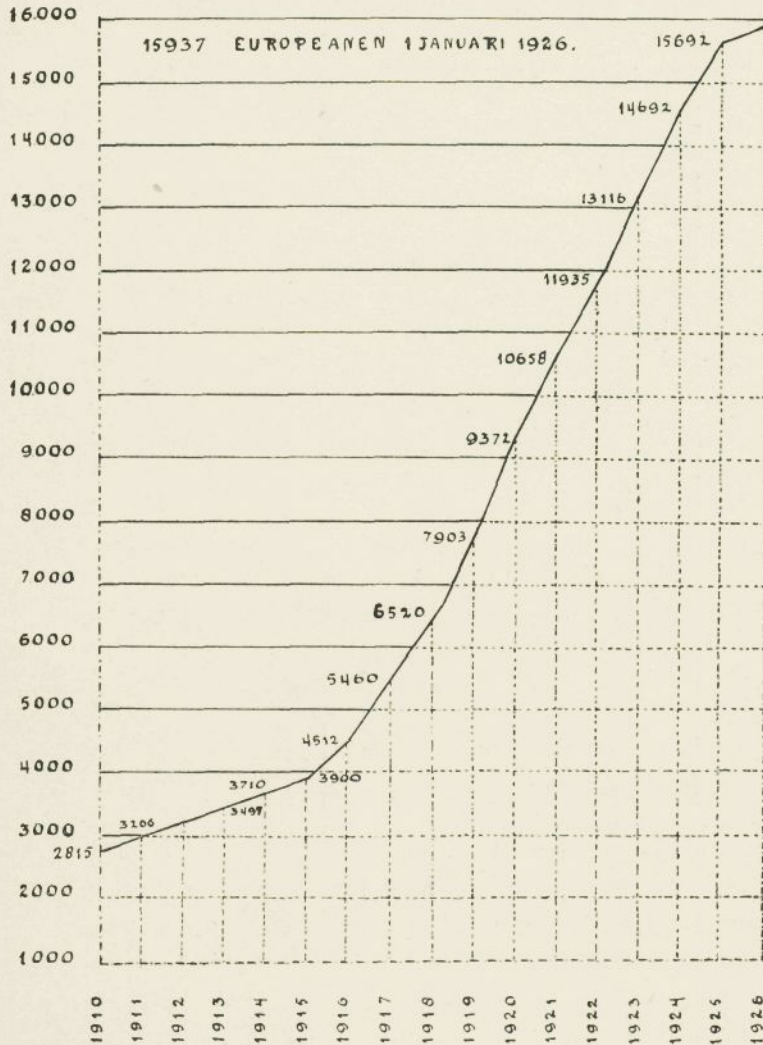
Hoewel deze snelle groei het Gemeentebestuur handen vol werk gaf en de stadsuitbreiding soms de bevolkingstoename niet kon bijhouden, bracht hij ook groote voordeelen mee, doordat de stad zich vormde onder vaste leiding volgens een tevoren vastgesteld uitbreidingsplan, waarbij niet alleen rekening werd gehouden met een ruimen opzet, maar ook voldaan werd aan alle eischen van hygiëne

De stadsverbetering kan zich te Bandoeng dan ook beperken tot enkele oude Europeesche woonwijken en zich verder concentreren op de kampongs, waar op hygiënisch gebied nog veel mooi, maar moeilijk werk te doen valt.

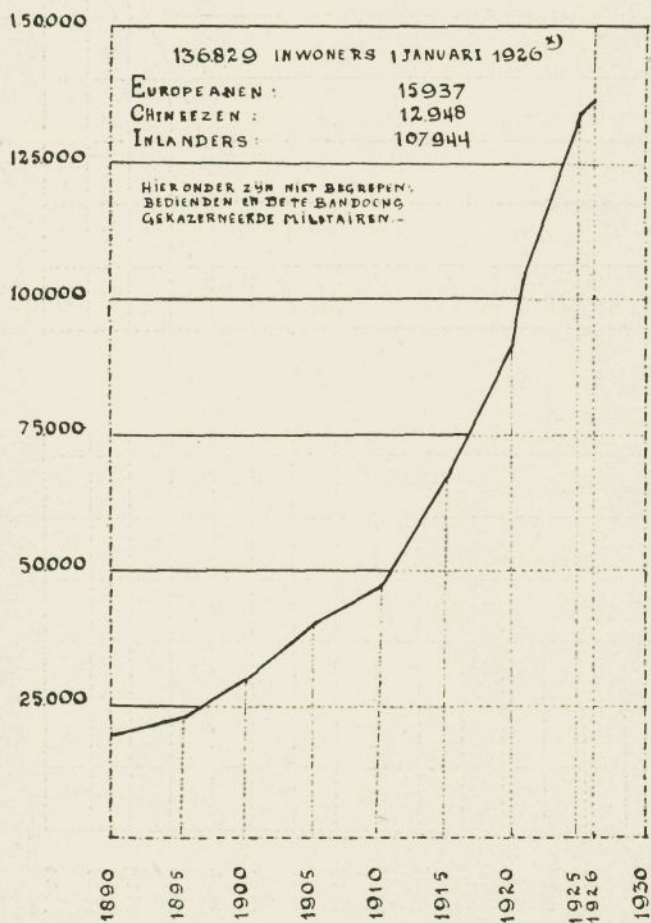
Onderstaande foto's geven een aardig idee van de verandering van het stadsbeeld in de laatste 20 jaar. Vooral in de winkelwijken is Bandoeng in die jaren sterk veranderd en verbeterd.

TOENAME EUROPEESCHE BEVOLKING
GEMEENTE-BANDOENG.

BEVOLKINGSTOENAME GEMEENTE-BANDOENG

1905— Naripanweg vanuit den Bragaweg gezien

1927— Naripanweg op dezelfde plaats.

1905— Groote Postweg bij de Societeit.

1927— Groote Postweg op dezelfde plaats.

1902 — Bragaweg.

1927 — Bragaweg op dezelfde plaats.

III. WEGENNET.

In 1909 werd voor het eerst begonnen met een meer modern onderhoud van de wegen door het aanbrengen en inwalsen van deklagen; te voren geschiedde het onderhoud uit de hand door heerdienstplichtigen. Het totaal verhard oppervlak bedroeg in 1917 $\pm$ 326000 M². Door den in hoofdstuk II aangegeven groei der Gemeente vermeederde daarna dit wegenoppervlak snel en thans is een verhard oppervlak van 775,654 M² te onderhouden, dus meer dan het dubbele van 1917, ongerekend 163,640 M², nog in onderhoud bij den dienst van het Grondbedrijf. Door de toename van het automobielerverkeer en de slechte hoedanigheid van den steenslag demonstreerde zich een steeds toenemende stofplaag, die door besproeien, slechts zeer onvoldoende kon worden tegengegaan.

In 1911 en 1912 werden de eerste proeven met teerbesproeiing genomen, die echter geen blijvend resultaat gaven.

In 1916 werd begonnen met asfalteeren volgens de toen gebruikelijke methode van „penetratie” (met asfalt volgieten van een uitgespreide grindlaag). Hiermee werd geleidelijk voort gegaan tot 1921, in welk jaar het totaal geasfalteerd oppervlak gebracht werd op 68,900 M².

Door de kostbaarheid van deze methode, kwam zij alleen in aanmerking voor de drukste wegen. Voor de overige wegen werd naar een goedkooper middel omgezien, om het wegdek te conserveren en tevens de stofplaag te bestrijden.

Dit werd gevonden in het aanbrengen van een huid van koolteer. Hiermee werd in 1916 begonnen, doch eerst in 1919 op groote schaal uitgevoerd, zoodat in 1923 het geteerd oppervlak was gestegen tot 112,900 M².

In 1923 werd deze methode verlaten, omdat asfaltsoorten in den handel kwamen, die geschikt waren voor oppervlakte-behandeling.

In dat jaar werden op den Pangeran-Soemedangweg een 20-tal proefvakken gelegd, op verschillende wijze en met verschillende asfaltsoorten van oppervlakte-asfalteering voorzien, ten einde daaruit een keuze te doen.

Tijdens het Wegencongres in 1924 werden de resultaten daarvan getoond en bekend gemaakt.

Gebleken is, dat deze methode zeer goed werk levert en in eerste uitgaven zelfs goedkooper is dan teren, terwijl na één behandeling een weg jarenlang met gering onderhoud in goeden toestand blijft en de slijtage van de deklaag gering is.

Ook op drukkere wegen voldoet deze methode goed en is economischer dan de penetratie-methode of asfaltbeton.

Om deze redenen wordt te Bandoeng op groote schaal voortgegaan met oppervlakte asfalteeringen; ook de vroegere teerwegen worden van een asfalthuid voorzien.

Begin 1927 waren te Bandoeng aanwezig:

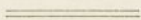
aan steenslagwegen	398.296 M ²
„ teerwegen	29.393 M ²
„ asfaltwegen (penetratie)	68.920 M ²
„ wegen met asfalthuid	442.685 M ²

Per jaar wordt ± 100.000 M² steenslagweg geasfalteerd, zoodat ultimo 1930 het geheele wegennet inclusief de wegen van het grondbedrijf van een asfalthuid, zal zijn voorzien, waardoor Bandoeng dan een stofvrij wegennet zal bezitten.

Het aantal stoomwalsen steeg van één in 1909 tot 4 in 1916 en 15 in 1926.

Dit aantal zal echter over enkele jaren, wanneer alle wegen zijn geasfalteerd, kunnen worden verminderd.

Ten slotte zij in verband met de wegenverzorging nog opgemerkt, dat in twee kweektuinen de voor beplanting langs de wegen noodige boomen en voor de verzorging van de plantsoenen noodige planten worden aangeplant en opgekweekt. Bijzondere zorg wordt hieraan besteed. Zoo werden in het jaar 1926 ongeveer 3000 boomen langs de wegen bijgeplant.

IV. REINIGINGS- EN BESPROEIÏNGS- DIENST DER WEGEN.

Voor het schoonhouden van de wegverhardingen is de stad verdeeld in 6 secties, ieder werkend met 2 ploegen van 10 man. Dagelijks werken dus 120 man aan het schoonhouden der wegen.

Aan het vegen gaat steeds vooraf besproeiing van het te bewerken weggedeelte met handsproeiwagens, waarvan 14 stuks aanwezig zijn. Hierdoor wordt stof en vuil gebonden en voorkomen, dat het vegen ontaardt in opjagen van stofwolken.

Bovendien zijn in het stadscentrum 10 handmestkarretjes in dienst gesteld, door 1 man bediend, waarmee zooveel mogelijk paardenvuil verzameld wordt, vóór dit door het verkeer uiteengereden en door zon en wind als stof over het wegoppervlak verspreid is. De sproeidienst is, tengevolge van de groote uitbreiding van het geasfalteerd oppervlak, zooveel mogelijk beperkt.

Voor de besproeiing der steenslagwegen in de eerste plaats, dienen 2 paardensproeiwagens en twee tanks, geplaatst op vrachtauto's. Het voorbeeld elders gegeven, om kostbare motorsproeiwagens aan te schaffen, die bij regenweer geen dienst doen, is door Bandoeng niet gevolgd. Volstaan werd met het aanmaken van 2 flinke tanks, die in takels opgehangen, door een eenvoudige manipulatie, op een vrachtauto geplaatst kunnen worden, en eenige uren per dag dienst doen voor besproeiing der wegen, terwijl de vrachtauto's gedurende de overige uren voor andere doeleinden worden gebezigd.

Nadat van medische zijde er op gewezen werd, dat door besproeiing de op het wegvak aanwezige bacteriën op kunstmatige wijze in het leven werden gehouden, is de sproeidienst op asfaltwegen zooveel mogelijk beperkt en wel tot de winkelwijken en den omtrek van scholen.

Aan besproeiing wordt per jaar slechts f 2400 — uitgegeven, aan vegen en schoonhouden der wegen $\pm$ f 24.000.— (begroting 1927).

Proeven, genomen met allerlei preparaten tot stofvrij maken van wegen, leverden onvoldoende resultaten op en zijn thans gestaakt.

De bermen der wegen zijn, voor zoover ze niet voorzien zijn van trottoirs (winkelwijken) alle met gras begroeid, dat geregeld wordt kortgehouden door speciaal daarvoor opgeleide maaiers, die met zeisen veel sneller werken dan, zooals dit vroeger gebruikelijk was, met arits of sabels.

De weggreppels, dienend voor afvoer van het hemelwater, vallend op wegen en voorerven, worden geleidelijk van beton-bodemstukken voorzien, zulks met het oog op uitspoeling en gemakkelijke reiniging.

Aangeteekend moge nog worden dat alle erfingangen door de Gemeente worden gemaakt op kosten van belanghebbenden. De constructie is zoodanig, dat noch de erven last hebben van het hemelwater, dat op de wegen valt, noch de wegen kunnen onderloopen door regenwater van de aangrenzende erven afkomstig

V. AFVOER VAN HUISVUIL-FAECALIËN EN HEMELWATER.

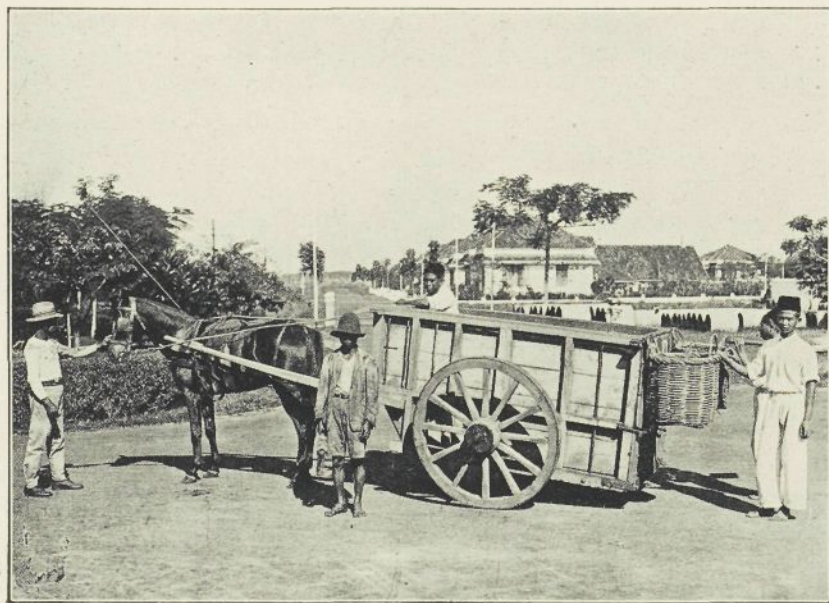
A. Ophaaldienst.

Volgens art. 4 van de verordening tot bevordering van de openbare orde, netheid, zindelijkheid en gezondheid in de gemeente Bandoeng, moet het huisvuil in bakken of manden, van een in maximum vastgestelde grootte en gewicht bij het signaal, dat de reinigingskar in aantocht is, worden neergezet nabij den uitgang naar den openbaren weg en wordt dan kosteloos opgehaald.

Tuinafval kan in bundels van bepaalde grootte worden aangeboden. Het weghalen van grootere hoeveelheden geschiedt tegen betaling, evenzoo het weghalen van mest uit stallen van meer dan 2 paarden, puin, afbraak, aarde enz.

Het ophalen van vuil geschiedt met tweewielige grobaks, dan wel vier-wielige wagens, beide getrokken door 1 paard.

Laatstgenoemde wagens zijn omgebouwde aanhangwagens van vrachtauto's en loopen dus op kogellagers.

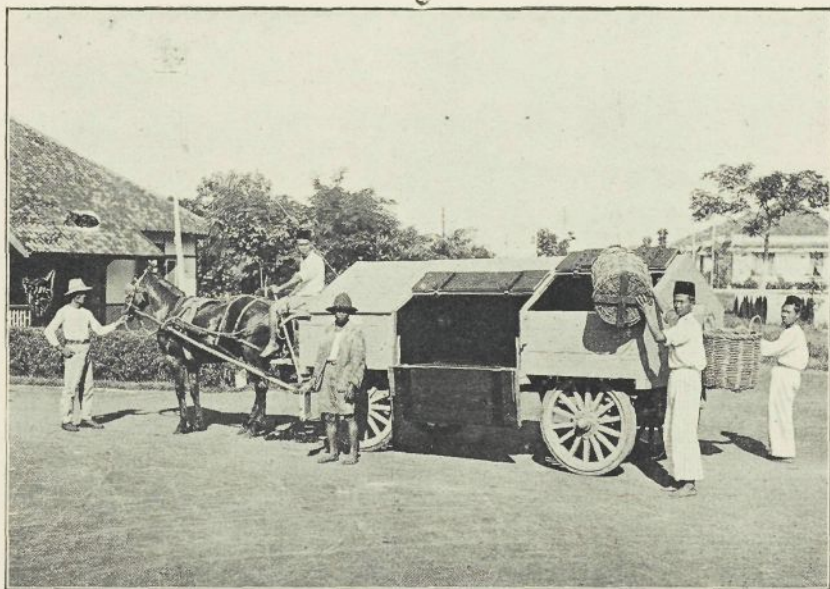

Oud-model vuilniskar.

De benoodigde trekkracht is daardoor veel minder, zoodat met 1 paard veel meer vuil vervoerd kan worden, hetgeen een aanzienlijke besparing geeft, blijkend uit ondervolgende opgave :

	dood — gewicht	Inhoud	Gew. beladen	Gew. vuilnis per rit
2-wielige grobak	500 K.G.	2.— M ³ .	1300 K.G.	800 K.G.
4-wielige wagen	1420 K.G.	4.73 M ³ .	2850 K.G.	1430 K.G.

De nieuw-model wagen, waarvan er thans 6 in dienst gesteld zijn, is bovendien gesloten, hetgeen in hygiënisch opzicht tevens als verbetering is aan te merken.

Nieuw-model vuilniskar.

Behalve deze 4-wielige wagens, zijn 18 twee-wielige paardengrobaks in dienst en 80 handgrobaks.

De stad is voor den reinigingsdienst verdeeld in 6 secties, elk beschikkend over 1 4-wielige wagen en 1 paardengrobak, behalve sectie I, waar 2 paardengrobaks in dienst zijn, totaal vormend 13 ploegen, waarover de handgrobaks naar behoefte

zijn verdeeld. Voor ophalen van kampongvuil beschikt elke sectie over 1 extra-ploeg, die bij wijze van proef dit jaar beschikbaar gesteld is, om langs de kampongwegen vuil op te halen, aangezien het plaatsen van bakken aan den ingang der kampongwegen absoluut onvoldoende bleek te zijn.

Proeven, genomen met autotransport van vuilnis, werden na een jaar gestaakt, aangezien mechanische tractie veel duurder bleek dan dierlijke (paarden) tractie.

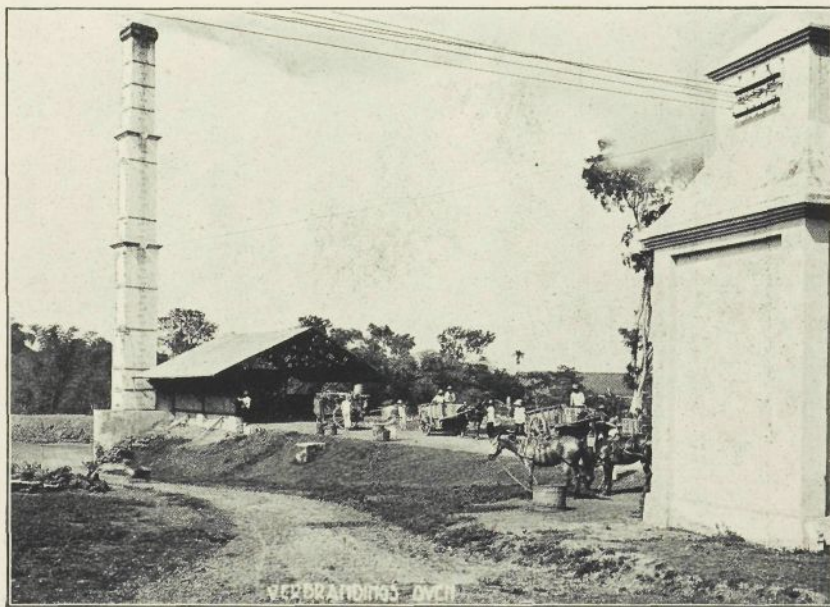
Het ophalen van huis- en ervvuil kost per jaar f 27.300.— Dit bedrag zal, in verband met de kampong-overname, in de eerst volgende jaren belangrijk stijgen.

B. Verwerken van het vuilnis.

Per dag wordt te Bandoeng opgehaald en vervoerd :

aan huis- en licht ervvuil	115 — M ³ .
aan kampongvuil	18.— „
aan goot vuil	10.5 „
aan extra opgehaald vuil (tegen betaling)	12.5 „
aan veegvuil	29,— „
aan legervuil	12.— „

Totaal 197.— M³.

Verbrandingsoven.

Dit vuilnis wordt ten deele verbrand, ten deele gebezigd om poelen, plassen en ravijnen te dempen.

De gemeente Bandoeng beschikt over een vuilverbrandingsoven te Astanaanjar, die na diverse verbeteringen thans 80 M³. per etmaal kan verbranden in continu bedrijf, zonder toevoeging van andere brandstof.

De ontwikkelde hitte is zoo groot, dat ook alle, door de Politie afgemaakte honden in Zuid Bandoeng ten getale van 10 à 15 per dag in deze oven verbrand kunnen worden.

Kampongoven voor vuilverbranding.

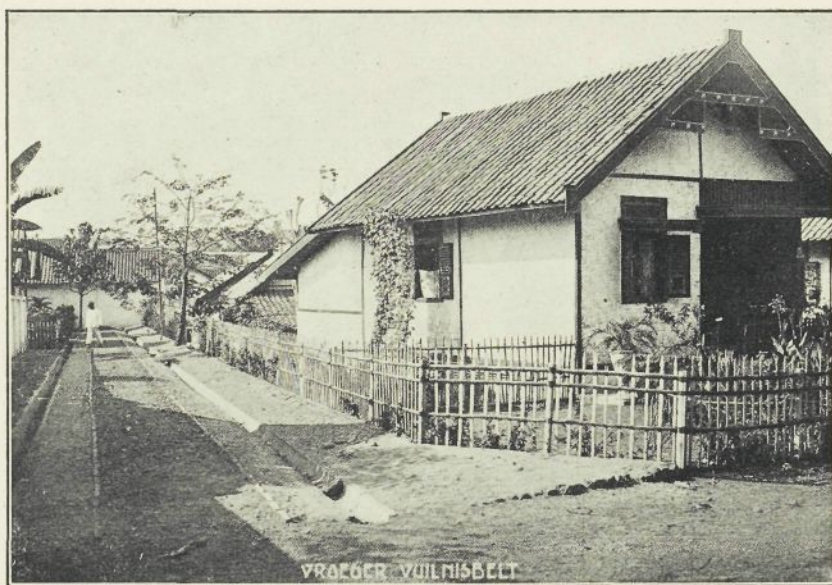
Verder is in kampong Melong een kampongoven gebouwd, waar 10 M³ vuil per dag kan worden verbrand. Het was de opzet, dat het vuil door de omwonende bevolking zou worden aangebracht.

Aan deze verwachting is niet voldaan, zoodat per dag veel minder wordt verbrand, dan mogelijk is. Ook hierdoor is gedemonstreerd, dat ophalen van vuil in de kampong, evenals zulks langs de groote wegen geschiedt, de eenige weg is, zij het dan ook, dat daaraan groote kosten zijn verbonden. In 3 veldoventjes, in verschillende kampongs gebouwd, wordt verder per dag 10 M³ kampongvuil verbrand.

Verder is momenteel een kampongoven in aanbouw met mechanischen trek door middel van een electromotortje en voorzien van een scrubber, waarin de rook wordt gewasschen, zoodat hij geen hinder kan opleveren voor de omwonenden.

Het doel van deze proeven is, de transportkosten van het vuil tot een minimum te beperken, door het zooveel mogelijk plaatselijk te vernietigen. Om dezelfde reden worden op 8 plaatsen in de gemeente lage drassige terreinen en poelen met vuil opgehoogd en à niveau gebracht.

Dit vuil wordt in korten tijd door de natuur in grond omgezet, zoodat op enkele vroeger op deze wijze gedempte poelen thans reeds kampongs gebouwd zijn.

Vroeger een poel met stilstaand water. Daarna vuilnisbelt.
Thans kampong met nette huizen en wegen.

Aan de afdekking van het gestorte vuil, wordt met het oog op de ontwikkeling van vliegen, speciale zorg besteed. De hiervoor benoodigde grond wordt ter plaatse ontgraven. Het vuil, dat overdag wordt aangevoerd, is 's avonds (na besproeiing met carbol) reeds afgedekt.

C. Afvoer van faecaliën en hemelwater.

Van oudsher geschiedde de afvoer van faecaliën en hemelwater op natuurlijke wateren en aarden spoelleidingen,

hetgeen met het oog op het meerendeels hellende terrein en het beschikbare spoelwater-kwantum ook de aangewezen methode was.

Septictanks komen slechts sporadisch voor.

Door de Gemeente werden aanzienlijke verbeteringen aangebracht in het bestaande spoelleidingstelsel, maar het bleef bij incidenteel en plaatselijk werk.

De hoofdfout in het stelsel was, dat de meeste spoelleidingen (voorheen irrigatieleidingen) te hoog lagen ten opzichte van het omliggend terrein, zoodat niet overal goede afwatering mogelijk was, terwijl clandestien vele aftappingsen en omleggingen werden gemaakt.

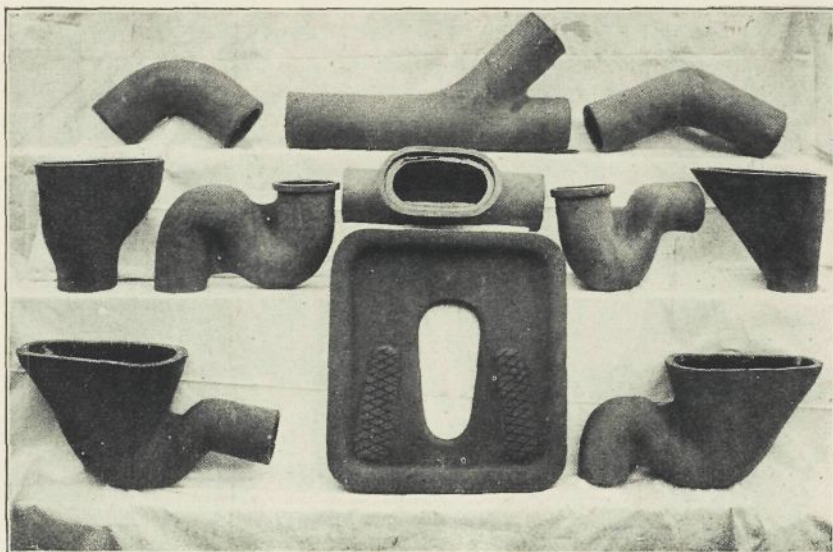
Slechts door een geheel nieuw opgezet plan kon hierin definitief voorzien worden, waarom in 1925 een Rioleerings- en afwateringsplan voor geheel Bandoeng werd opgemaakt, dat in 1926 door den Gemeenteraad en de Regeering werd goedgekeurd.

Bij Regeeringsschrijven van 4 October 1926 werd aan het Gemeentebestuur medegedeeld, dat jaarlijks een subsidie zal worden verleend, gelijkstaande aan de helft der begroote kosten der rioleeringswerken tot een maximum van f 33,000 — 's jaars, gedurende 15 achtereenvolgende jaren en op dezelfde basis tot een maximum van f 5000.— gedurende 10 jaar als bijdrage voor de huisaansluitingen. In de nieuwe wijken van Oost-Bandoeng zijn door den dienst van het Grondbedrijf bemetselde open spoelleidingen aangebracht, loopend in 3 M. breede strooken terrein achter de perceelen en daarvan door 2 M. hooge muren afgesloten. Bij de wegkruisingen worden deze spoelleidingen overdekt tot aan de gevelrooilijn, en afgesloten met ijzeren hekken, zoodat de bewoners geen aanraking meer kunnen krijgen met dit door faecaliën verontreinigde en dus besmette water.

Het hemelwater wordt door dezelfde spoelleidingen afgevoerd. De capaciteit van deze leidingen is hierop berekend.

Met het oog op de geringe bevolkingsdichtheid in N.O.-Bandoeng (hoofdzakelijk Europeesche wijken) en de omstandigheid, dat het stelsel hier goed voldoet, is dit gemengd stelsel in het rioleeringsplan opgenomen, terwijl in de overige stadswijken gesloten riolen en afzonderlijke regenwaterafvoeleidingen geprojecteerd zijn (z.g. gescheiden stelsel).

Samengaande met de kampongverbetering ter plaatse werd in 1927 voor een complex-kampongs in Zuid Bandoeng de uitvoering van het rioleeringsplan ter hand genomen.

Verglaasde onderdeelen v/d rioleering.
(Te Bandoeng vervaardigd).

Voor nadere gegevens moge verwezen worden naar het Rioleerings- en afwateringsplan 1925, van de hand van den Hoofdingenieur H. Heetjans, dat op aanvraag verkrijgbaar is.

VI. DRINKWATERVOORZIENING.

Bij hare instelling kreeg de Gemeente de beschikking over enkele artesische putten met vrijen uitloop.

De geheele bevolking was toen aangewezen op waterputten en op het laten halen van drinkwater uit de vrije aftappingen der artesische putten door waterdragers.

Tot verbetering in dezen toestand werd in 1910 voor een waterleiding in Oost-Bandoeng f 85.000.— geleend.

Dit was de eerste leening door de Gemeente gesloten!

Medio 1911 kwam deze waterleiding in exploitatie.

Het water werd verkregen uit een tweetal artesische putten (de oude put Merdika en een nieuw geboorde te Bloeboer).

Bij de leening 1913 werd f 150.000.— opgebracht voor verdere uitbreiding van het net en wel voor West-Bandoeng.

Het ontwerp West-Bandoeng kwam eerst begin 1915 gereed. Het geleende bedrag bleek onvoldoende, waarom bij de leening 1916 op een suppletie van f 75.000.— gerekend werd.

Bij dit ontwerp bleek, dat het debiet der toen aanwezige artesische putten slechts even voldoende was voor de naaste toekomst.

Dus werd omgezien naar vermeerdering van den watervoorraad, door bijboren van artesische putten, terwijl tevens een onderzoek werd ingesteld naar de aanwezigheid van natuurlijke bronnen.

Daar een en ander veel voorbereiding eischte en het succes der boringen aanvankelijk niet meeviel, terwijl juist in 1915 een veel sterkere toename der bevolking begon in te treden, had Bandoeng na enkele jaren slechts even, soms onvoldoende water.

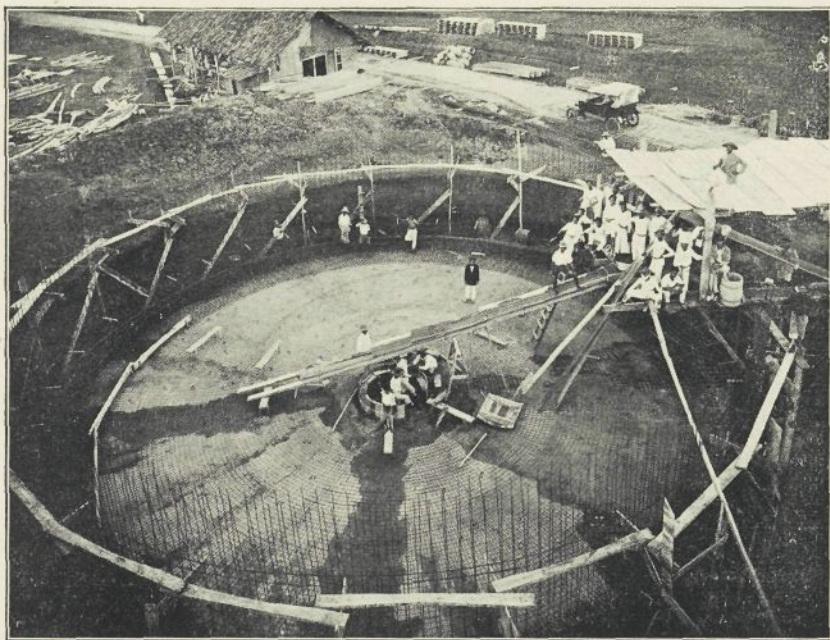
In 1920 kwam het ontwerp gereed voor een belangrijke uitbreiding, waarbij gerekend werd, zoowel op artesisch water als op bronwater (vide nota waterleiding ontwerp 1920, Gemeenteblad No. 138/1921). In 1920 en 1921 kwamen daarvan de voornaamste werken tot stand: nieuwe artesische putten, de bronnen Tjikendi en Tjibadak, drie reservoirs en uitbreiding van het buizen-net over de nieuwe wijken, terwijl daarna nog 2 reservoirs werden bijgebouwd. Daarmee was althans voor de eerstkomende jaren voldoende water beschikbaar.

Medio 1921 werd een Commissie ingesteld om te adviseeren over de maatregelen ter verkrijging en verzekering van voldoende water in de toekomst, welk rapport begin 1922 werd ingediend (vide Gemeenteblad No. 35 van 1922).

In verband met het terugloopen van het debiet der artesische putten werd geadviseerd, hoofdzakelijk nieuwe bronnen aan te sluiten, op zoodanige tijdstippen, dat steeds een waterreserve van 5 jaar ter beschikking staat.

Dit leidde tot het Waterleidingrapport 1924 en in 1925 tot de aansluiting der dicht bij elkaar gelegen bronnen Tjissalada I en II en Tjitjarioek, terwijl in 1925 de bronnen Tjiwangoen en Tjiliang werden gecapteerd en een buizenpad naar deze bronnen werd aangelegd, zoodat ze bij gebleken behoefte binnen 4 à 5 maanden kunnen worden aangesloten. De overige bronnen, die voor latere aansluiting in aanmerking komen, zijn verder in geregelde observatie genomen, terwijl de tracé's voor de leidingen werden opgenomen.

Het stadsnet is, in verband met het groote hoogteverschil,

Reservoir in gewapend beton.
(in aanbouw).

Reservoir in gewapend beton (gereed).

verdeeld in 3 zônes, elk met eigen reservoirs voor opzameling van het nachtdebiet.

Door het hoogteverschil behoeften dit geen hoogreservoirs te zijn, maar kon worden volstaan met ingegraven gewapend beton reservoirs, zooveel hooger in het terrein geplaatst, als de bedrijfsdruk noodzakelijk maakte.

Het zuidelijkste net (zône C) wordt uitsluitend gevoed met artesisch water, afgezien van eenige suppletie met bronwater, in het Oosten der stad.

Het beschikt over 4 artesische putten met een debiet van 79 L. per sec. en over 3 reservoirs met een gezamenlijken inhoud van 2350 M³.

Het middelste net (zône B) wordt gevoed met artesisch- en bronwater.

Het beschikt over 3 artesische putten met een debiet van 20 L. per sec. en ontvangt het bronwater via zône A; verder zijn 2 reservoirs met een gezamenlijke inhoud van 1440 M³ aanwezig.

Het hoogste net (zône A) wordt uitsluitend gevoed met bronwater.

De bronnen, waarvan er thans 5 zijn aangesloten, (2 blijven nog in reserve) hebben een gezamenlijk minimum debiet van ± 70 L. per sec. Aan den Lembangweg is nog een reservoir van 1150 M³ gebouwd, om het nachtdebet der bronnen op te zamelen en te verdeelen over de verschillende reservoirs.

Het stadsnet heeft een lengte van 130 K.M. ten deele van gegoten ijzer, ten deele van mannesmannbuis. De aanvoerleidingen naar de bronnen hebben een gezamenlijke lengte van ± 9 K.M.

De gunstige invloed van het hellende terrein demonstreert zich het best, door de vermelding, dat de grootste diameter der buizen 30 c.M. bedraagt.

Het waterverbruik in de stad is totaal gem. 140 L. per sec. of 12.000 M³ per dag.

Het kapitaal, in het waterleidingbedrijf vastgelegd, bedroeg op 1 Januari 1927 $\pm$ f 1.764.000

Tarieven.

De tarieven zijn te onderscheiden in:

Tarief A. voor huisgebruik en

Tarief B. voor industrieën, bedrijven en instellingen, als scholen, internaten enz.

Tarief A. is zoodanig opgezet, dat zelfs de kleinste huizen zonder bezwaar kunnen worden aangesloten en is gebaseerd op de huurwaarde van het perceel.

Voor huurwaarden beneden f 10.— per maand wordt voor f 0.70 (inclusief meterhuur) 6 M³ water per maand verstrekt. Voor elken M³ daarboven wordt f 0.10 in rekening gebracht.

Ook de aanlegkosten behoeven geen bezwaar te vormen, aangezien deze in 30 maandelijksche termijnen kunnen worden voldaan, terwijl ook inhuur van de leiding mogelijk is, tegen een maandelijkschen huurprijs van 2 pCt. der aanlegkosten.

Het aantal huisaansluitingen bedraagt thans 8397.

Van de 700 aansluitingen, in het vorig jaar aangebracht, dienen niet minder dan 600 voor huizen beneden f 40.— huurwaarde.

Dit geeft een geleidelijke daling in de opbrengst per aansluiting, echter een vermeerdering in hygiënische waarde. De Waterleidingsdienst maakt voortdurend propaganda in de kampongs voor aansluiting aan de waterleiding; met zeer goede resultaten.

Ook door gratis beschikbaar stellen van water aan hydranten, is de bevolking het leidingwater op prijs gaan stellen. In de verschillende kampongs zijn meer dan 100 hydranten geplaatst, meerendeels voorzien van een betegeld platform voor wasschen van rijst, groente enz. en van een behoorlijken afvoer van het overloopwater.

Verder zijn te Bandoeng meer dan 70 openbare bad- en waschgelegenheden tevens W.C.'s gebouwd, over de verschillende kampongs verdeeld, waar gratis een douche-bad genomen kan worden, kleeven kunnen worden gewasschen en drinkwater gehaald.

Ook deze badgelegenheden en W.C.'s worden door de bevolking zeer op prijs gesteld en hebben groote propagandistische en hygiënische waarde. Hotels, logementen, limonadefabrieken enz. krijgen water tegen gereduceerd tarief. Deze inrichtingen mogen evenwel geen putwater gebruiken en ook geen putten op hun erf hebben.

Ter bestrijding van het brandgevaar zijn op de waterleiding meer dan 600 brandkranen aangebracht.

Ten slotte moge nog worden vermeld, dat bij verscheidene standplaatsen voor deeleman's enz. drinkbakken voor paarden zijn aangebracht met doorlopenden watertoevoer.

Zuiverheid van het Water.

Het leidingwater te Bandoeng is zoo goed als steriel en kan ten allen tijde ongekookt worden gedronken.

Het water wordt op onregelde tijden en plaatsen, maar minstens eens in de maand, door het Instituut Pasteur onderzocht. Een rapport van zoo'n wateronderzoek volgt hieronder en behoeft geen nadere aanvulling.

Rapport betreffende bacteriologisch onderzoek van water uit de Waterleiding der Gemeente Bandoeng.

Datum van onderzoek	24 Mei 1927
Herkomst van het water	Afgetapt uit een kraan in het Laboratorium van de Hond's-

		dolheid-afdeeling van het Instituut Pasteur.
Soort van het water		Bronwater
Macroscopische veront- reiniging, kleur etc	}	Geen bijzonderheden.

Resultaten van het bacteriologisch onderzoek.

Aantal kiemen per cc 3.3

Gistingsproeven (met telkens 130 cc v/h water):

na 1×24 uur: glucose-titer 100 c.c, lactose-titer negatief
Eykmán-titer negatief (voor 180 cc v/h
water)

na 2×24 uur: glucose-titer 100 c.c, lactose-titer negatief
Eykmán-titer negatief (voor 180 cc v/h
water)

Verdere bijzonderheden: *Geene*.

Conclusie: *Zeër goed*.

De Gouvernements-Arts,

(w.g.) *Dik*.

VII. KAMPONGVERBETERING EN UITBREIDINGSPLANNEN.

Kampongweg voor de verbetering.

Een onderwerp, dat sedert jaren de gestadige en nauwgezette aandacht van het Gemeentebestuur van Bandoeng heeft, is de opheffing van de dessa-autonomie binnen de grenzen der Gemeente. Met terzijdestelling van al hetgeen daaraan voorafging, moge als uitgangspunt genomen worden het rapport dd. 20 September 1920, uitgebracht door de „Commissie tot het dienen van raad nopens de maatregelen te treffen in verband met den door den Gemeenteraad van Bandoeng te kennen gegeven wensch tot opheffing van het zelfstandig bestaan der dessa's of kampongs, welker gebied binnen dat van die gemeente is gelegen". Deze Commissie welke door den toenmaligen Resident der Preanger Regentschappen, ingevolge den wensch van de Regeering (schrijven van den 1en Gouvernements Secretaris van 30 Januari

1919 No 273/II) werd ingesteld bij besluit van 15 Maart 1919 No. 3851/21, stond onder presidium van den tegenwoordigen Gouverneur van West-Java, den Heer W. P. Hillen, destijds Assistent-Resident van Bandoeng.

Kampongweg na de verbetering.

In dit zeer uitvoerig rapport werd de opheffing der dessa-autonomie en de overdracht van bevoegdheden aan de Gemeente zoowel uit een beheersoogpunt, als om de financieele gevolgen voor de Gemeente en den Lande, in extenso behandeld.

Een commissie, benoemd door den Gemeenteraad, ter beoordeeling van dit rapport, teneinde de consequenties voor de Gemeente Bandoeng bij invoering der voorgestelde maatregelen na te gaan, bracht in 1923 hieromtrent verslag uit (vide gemeente-

Voor de verbetering.

Hetzelfde punt na de verbetering.

blad 1923 No. 52), waarna de Regeering met deze beschouwingen werd in kennis gesteld.

Bij schrijven van den Directeur van Binnenlandsch Bestuur van 6 Mei 1924 No. G5/5/12 werd aan den Gemeenteraad namens den toenmaligen Landvoogd medegedeeld, dat de Regeering eerst de resultaten wenschte af te wachten van de voorgenomen opheffing van de dessa autonomie te Semarang.

Intusschen zat de Gemeente Bandoeng van haar kant niet stil en beijverde zich te doen, wat in haar vermogen was, om de meest dringende voorzieningen en verbeteringen in de kampongs aan te brengen.

Zoo werden diverse wegen verbeterd en voorzien van afwateringsgoten met beton-bodemstukken, welke tevens dienen tot afwatering der aangrenzende erven. Teneinde de onderhoudskosten tot een minimum te beperken, werden de wegen, welke slechts bestemd zijn voor voetgangers en fietsen, voorzien van een afdekking van trasbeton, waarover een dun laagje afsalt.

Verder werden kampongwegen voorzien van electrische verlichting, meerdere hydranten en badhuizen werden in de verschillende kampongs geplaatst, plassen en poelen werden gedicht en incidenteel afwateringsgoten en rioleeringen gelegd.

Ter Gemeenteraadsvergadering dd. 24 Nov. 1926 werd besloten een kampongcomplex, dat daarvoor het meest in aanmerking kwam, n.l. dat omsloten door den Moskeeweg — Regentsweg — Poengkoerweg en Pangeran Soemedangweg, grondig te verbeteren, voor welk doel door den Raad een bedrag van f 40.000 beschikbaar werd gesteld, te verwerken over twee begrootingsjaren.

Door de, in hoofdstuk V behandelde subsidietoezeggingen ten behoeve van de rioleering, kon dit complex tevens voorzien worden van een modern rioleeringsnet.

Voor het bovenbedoeld stadsdeel werd door den dienst van Stadsuitbreiding tevoren een detail-uitbreidingsplan opgemaakt, zoodat de aan te brengen verbeteringen zoowel passen in het rioleeringsplan van Bandoeng, als in het uitbreidingsplan.

Door deze werkzaamheden ziet de Gemeente zich voor het feit geplaatst, dat de gemeentelijke bemoeienissen zóó gaan ingrijpen in de inlandsche rechtsgemeenschap, dat het als een dringende noodzakelijkheid wordt gevoeld, dat hand aan hand met deze technisch-hygiënische voorzieningen, de opheffing van

Rijweg door de kampong (verbeterd.)

de autonome dessa's haar beslag krijgt, waarom het College van B. en W. zich namens den Raad ddo. 12 Febr. 1927 nogmaals tot de Regeering wendde met het verzoek, onder bepaalde financiële voorwaarden, het geheele dessa gebied binnen Bandoeng aan de Gemeente in beheer te willen geven, dan wel, indien hiertegen overwegende bezwaren bestaan, te beginnen met de overgave van de dessa Karang-Anjar, waar bovenomschreven verbeteringen in uitvoering zijn.

Het wachten is thans op antwoord van de Regeering.

UITBREIDINGSPLANNEN.

Zoowel voor verbetering van bestaande stadsdeelen als voor uitbreiding der stad, dient de groote lijn in het oog te worden gehouden, die te Bandoeng vastgelegd is in een Geraamteplan.

Hierop zijn alle bestaande en toekomstige hoofdverkeerswegen aangegeven en de gedachte bestemming zoowel voor de nog braakliggende terreinen aan de peripherie, als voor de reeds bebouwde terreinen in de stadskern.

Een feit is n.l., dat de Inlandsche bevolking langzaam, maar zeker uit de stad teruggedrongen wordt door economisch sterkere

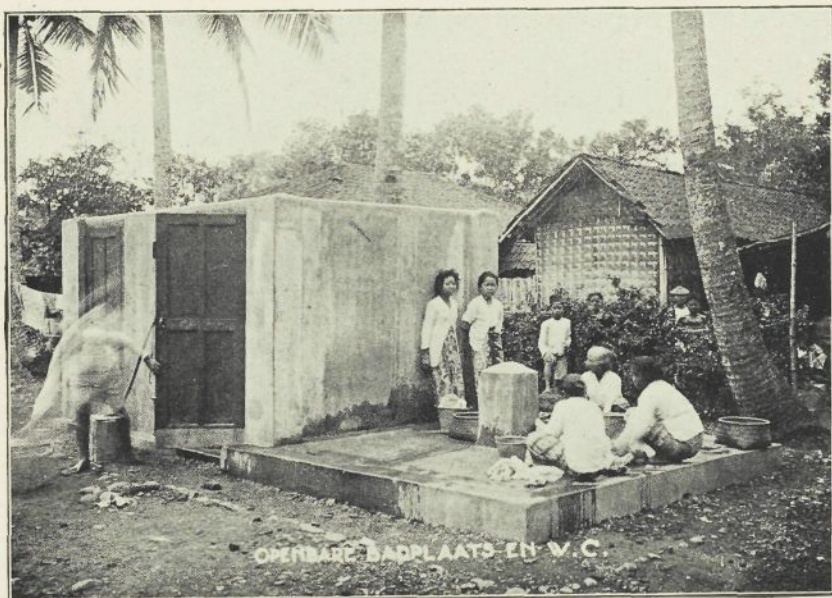
Oud-model hydrant.

Nieuw-model hydrant.

Chineez en Europeanen die hun grond afkopen en aangezien de grondprijzen in de stad sterk gestegen zijn, verhuist de vorige bezitter dan meestal naar de buitenwijken

Gesteund door de belangrijke Regeeringsbeslissing, vastgelegd in het schrijven dd. 27 April '26 No. 781/IIIB van den Gouv. Secretaris, waarbij de Gemeente bepaalde wijken kan sluiten voor uitgifte in eigendom, zijn in het geraamteplan, voornamelijk in Zuid-Bandoeng, voldoende terreinen in de stad speciaal gereserveerd voor de Inlandsche bevolking, waarmee voorkomen wordt, dat deze naar buiten verdreven wordt.

Gratis bad- en waschgelegenheid (tevens W.C.'s).

Zoodra zulks noodig blijkt, wordt het betreffend deel van het geraamteplan nader uitgewerkt en aangevuld tot een detail-uitbreidingsplan, waarbij de met zorg opgenomen kaart van Bandoeng op schaal 1:1000 in 66 bladen, waarop behalve alle wegen, woningen en leidingen ook de hoogtelijnen zijn aangegeven, onschatbare diensten bewijst.

Het geraamteplan voor Noord-Bandoeng moest, door de geweldige uitbreiding der stad vanaf 1915, reeds onmiddellijk voor een groot deel worden gedetailleerd.

Het uitbreidingsplan voor Noord-Bandoeng, oorspronkelijk opgemaakt door het A.I.A.-bureau in samenwerking met den dienst van Gemeentewerken, maar nadien in verband met de eischen gesteld door de stichting der Technische Hoogeschool en de overbrenging van het Dep. van Gouvernementsbedrijven herhaaldelijk gewijzigd, is voor een groot deel reeds uitgevoerd en thans vervangen door een nieuw geraamteplan voor de latere uitbreiding der stad.

Dat deze belangrijke stadsuitleg in goede banen werd gehouden en de Gemeente in haar nieuwe wijken thans beschikt over stadsgedeelten, die in stedenbouwkundig en hygiënisch opzicht den toets der critiek kunnen weerstaan en dat ondanks de snelle uitbreiding der stad de grondprijzen te Bandoeng lager zijn, dan in elke andere groote Gemeente op Java, is voor een groot deel te danken aan de instelling van het Gemeentelijk Grondbedrijf, dat hand aan hand met het Gem. Bouwbedrijf dusdanige maatregelen nam, dat de uitbreiding van Bandoeng zonder stoornis en schokken plaats kon hebben.

Waar het Grondbedrijf in het Noorden der stad beschikt over voldoende bouwklare perceelen en in totaal een grondreserve van $\pm 5.000\ 000\ M^2$ bezit, zoodat elke uitbreiding gerust kan worden tegemoet gezien, kan het Gemeentebestuur thans alle aandacht concentreren op Zuid-Bandoeng en de belangrijke vraagstukken van kampongverbetering en Volkshuisvesting.

VIII. VOLKSHUISVESTING EN GE- MEENTELIJKE KLEIN-WONINGBOUW

Op het Volkshuisvesting congres in 1925 te Semarang gehouden door de Sociaal-technische Vereeniging werd voor de eerste maal dit voor de groote steden op Java zoo belangrijke vraagstuk van alle zijden belicht, speciaal zoo belangrijk voor de Inlandsche volkshuisvesting in engeren zin.

In alle stadscentra vindt men opeengepakte kampongs, gebouwd van minderwaardige materialen, op minderwaardige wijze en in den regel overbevolkt!

In het belang der hygiëne en met het oog op pest- en brandgevaar dient hierin voorzien te worden. Weliswaar zijn in de meeste bouwverordeningen bepalingen omtrent nieuwbouw van Inlandsche woningen opgenomen, maar deze brengen geen oplossing voor de reeds aanwezige kampongs, die door voortdurende, zij het ook clandestiene, vernieuwing van onderdeelen der woningen, om zoo te zeggen het eeuwige leven hebben.

Het voorzien in woonruimten voor de minder gegoede Inlandsche bevolking, welke voldoen aan matige eischen van hygiëne en comfort, waarvan de prijs valt binnen het bereik van den bewoner, waarvan de bouw toelaatbaar is met het oog op brand- en pestgevaar en welke voorzien zijn van behoorlijke erf- en faecaal afvoer, ziedaar het vraagstuk, dat alle gemeentebesturen veel hoofdbrekens kost en dat voorhands nog niet opgelost is. In Bandoeng geldt als eisch, dat de nieuwe bilik woningen minimum $2\frac{1}{2}$ M. van de grens van het perceel staan, zoodat in de toekomst tusschen 2 huizen 5 M. ruimte is, waardoor voldoende licht en lucht kan toetreden.

Hoewel deze bepaling verre van ideaal is, biedt ze toch het voordeel, dat geleidelijk de overbevolking van de centraal gelegen kampongs afneemt, de kampongs overzichtelijker worden en een brand geen catastrofale afmetingen meer kan aannemen, terwijl voor rioleering de noodige ruimte wordt gespaard.

Waar evenwel de grond in het stadscentrum zeer in prijs is gestegen en vaak f 60,— per toembak wordt betaald voor de milikrechten ($\pm$ f 4,— per M^2 !) terwijl een huisje van $4 \times 6 M^2$

volgens de bovengenoemde bepaling reeds een erf noodig heeft van $\pm 100 M^2$, ligt het voor de hand, dat voor huizen van geringere huurwaarde overgegaan wordt tot petakbouw, hetgeen verre te verkiezen is boven bouw van huizen op geringen afstand van elkaar, waarbij de tusschenruimte dient om allerlei afval en vuil te bergen.

Te Bandoeng vindt men in het stadscentrum een vermindering van den eigenbouw, hetgeen een natuurlijk verschijnsel is. Door een opkomenden stand van Inl. aannemers worden voor rekening van rijke hadji's enz. in den laatsten tijd op vrij groote schaal inlandsche huurwoningen gebouwd, die vlot verhuurd worden.

In de buitenwijken vindt men veel het z.g. „penoempang” systeem, d.i. de bouw van een eigen huis op gehuurden grond.

Pogingen van het Gemeentebestuur, om van het Gouvernement in het groot hout aan te koopen tegen zelfkostenprijs (djatidunningshout en tandjanghout van Tjilatjap), teneinde dit weer in het klein aan de bevolking te kunnen verstrekken, stuitten af op bezwaren van Gouvernementswege.

HET GEMEENTELIJK WONINGBEDRIJF.

Tijdens den wereldoorlog vertoonde zich te Bandoeng, evenals op andere plaatsen in Indië (en ook in Europa) een steeds toenemende huizen nood. Door de hiermee gepaard gaande huur stijging en de groote bevolkingstoename van Bandoeng kwamen vooral minder-gegoeden in moeilijkheden en velen waren gedwongen zich behelpen in kampongwoningen, die òn in hygiënisch opzicht òn in comfort beneden allen peil waren.

Hierbij kwam, dat in bouwerskringen de meening heerschte, dat klein-woningbouw (huizen van minder dan f 100,— à f 125,— huurwaarde) niet rendabel zou zijn, waarom door particulieren zoo goed als geen kleinere huizen gebouwd werden.

Ter voorziening in deze behoefte besloot de Gemeenteraad van Bandoeng in 1919 tot klein-woningbouw over te gaan, nadat van Regeeringswege de beschikking was verkregen over landsvoorschotten tegen een matige rente, ter bereiking van het gestelde desideratum.

In de jaren 1920 en 1921 werden op 2 verschillende plaatsen, resp. in N. en Z. Bandoeng gelegen, 149 woningen, en 12 toko's, gebouwd ten deele in steen met huurwaarden van f 55,—

tot f 80,— 's maands, ten deele van bilik met wildhout-stijlen en steenen vloer, in huurprijzen van f 8.50 — f 27,50 's maands. Deze woningen werden zoowel in huur, als in huurkoop uitgegeven, met het resultaat, dat thans 102 woningen in huurkoop zijn genomen met afbetaling in 5 of 10 jaar. De toko's worden slechts in huur uitgegeven.

Gem. klein-woningbouw 1920—1921. Huurprijs f 8,50.

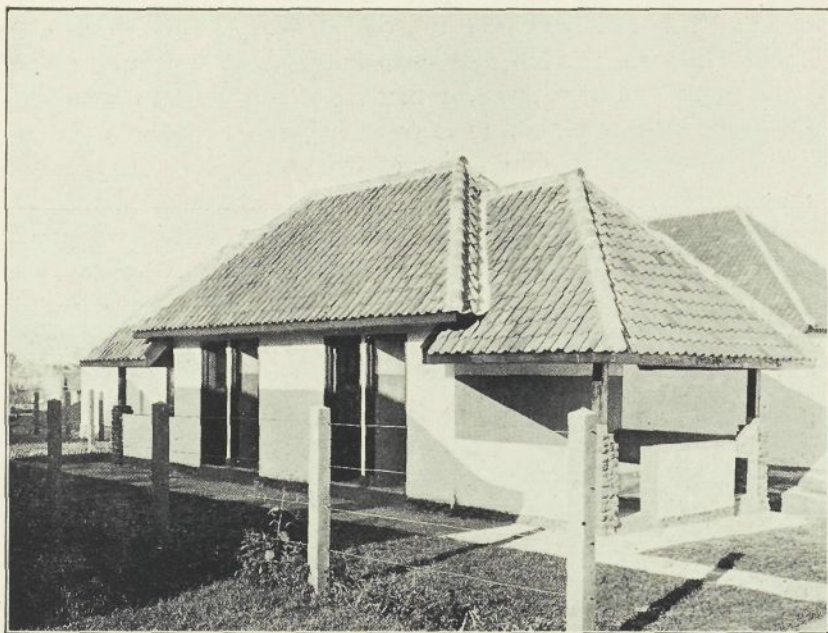
Leegstaan komt thans zoo goed als niet voor.

De laagste huur (f 8.50 per maand) was nog te hoog voor de kleinste beurzen. De huizen worden afgeschreven in 17 jaar en het onderhoud is vrij hoog, zoodat deze huurprijs niet kan worden verminderd met het oog op het te Bandoeng gehuldigd principe, dat elk woningtype zichzelf moet kunnen bedruipen.

Bij verderen woningbouw werd dus gestreefd naar een bouw-methode, waarbij naast verlenging van den afschrijvingstijd een vermindering van onderhoudskosten te verwachten was.

Respectievelijk werden daarna gebouwd :

In 1923 — 1924: 101 woningen en 2 toko's in het Noord-

Gem. bad- en waschgelegenheid tevens W.C. [voor de woningen der laagste huurwaarde].

Oosten der stad, waarvan 8 van steen en de overige met steenen fundeering, djatihouten geraamte met vulling van betonplanken

In dezelfde jaren: 121 woningen en 2 toko's in het Noord-Westen der stad, alle vervaardigd van holle sintelbetonsteenmuren op kalisteen fundeering.

In 1925: 201 woningen in Zuid-Bandoeng, waarbij de houten stijlen, die in Noord-Oost-Bandoeng gebruikt werden, ook door beton werden vervangen, zoodat de constructie geheel permanent werd.

De fundeering bestond uit beton-palen op 1 M. afstand, verbonden door gewapend beton lateien.

De opgaande wanden werden vervaardigd uit betonstijlen van cement-trasbetonvormstukken, waartusschen in groeven opgesloten betonplanken van 4 c.M. dikte.

Alle houtwerken tot en met de muurplaten zijn van djatihout, de bekapping van rasamala, terwijl alle huizen voorzien werden van tegelvloeren.

Gem. klein-woningbouw 1920 - 1921 Huurprijs f 80, - 's maands.

Gem. klein-woningbouw 1920—1921 Tokocomplex—Tjihapit.

Uit het bovenstaande blijkt, dat, evenals in enkele andere gemeenten, te Bandoeng geleidelijk werd overgegaan tot permanenten bouw, hetgeen door lagere onderhoudskosten en langere afschrijving leidde tot lagere huren.

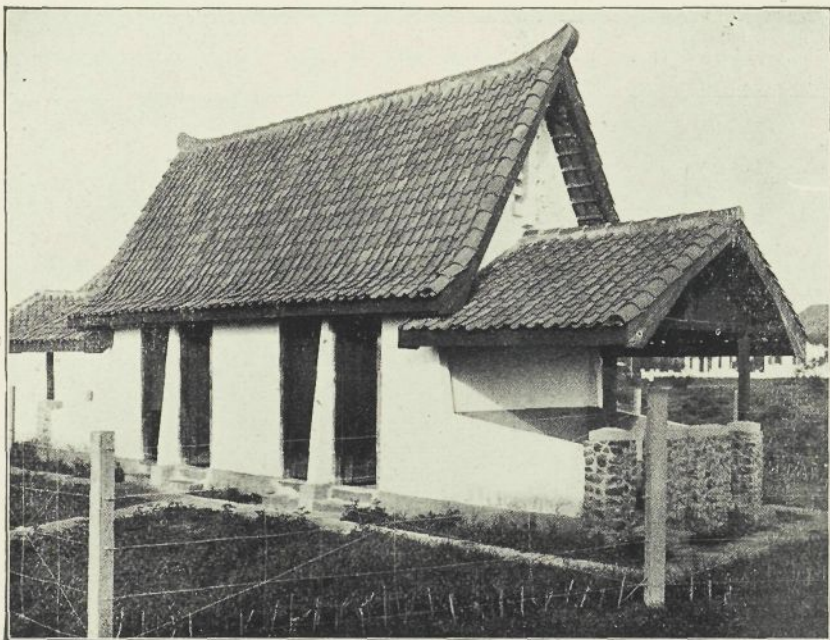
In Zuid-Bandoeng kan zodoende een woning bestaande uit voorgalerijtje, slaapkamer en keuken verhuurd worden voor f 5.— 's maands, terwijl in de achter de huizen gelegen gemeenschappelijke accessoirs gratis drinkwater verstrekt wordt.

Hoewel het aantal mutaties vrij groot blijft, is de verhuur der 600 gemeente woningen zeer bevredigend en komt leegstaan slechts sporadisch voor.

De bedoeling van den gemeentelijken bouw is uiteraard niet om van Gemeentewege woongelegenheden voor de geheele bevolking te gaan verstrekken, maar wel om:

1e. tegemoet te komen aan de behoefte aan woonruimten door de uitbreiding der stad.

2e. door het geven van een voorbeeld aan particuliere bouwers, te bewijzen, dat klein-woningbouw wel degelijk rendabel kan zijn.

Gem. bad- en waschgelegenheid, tevens W.C. (voor de woningen der laagste huurwaarden).

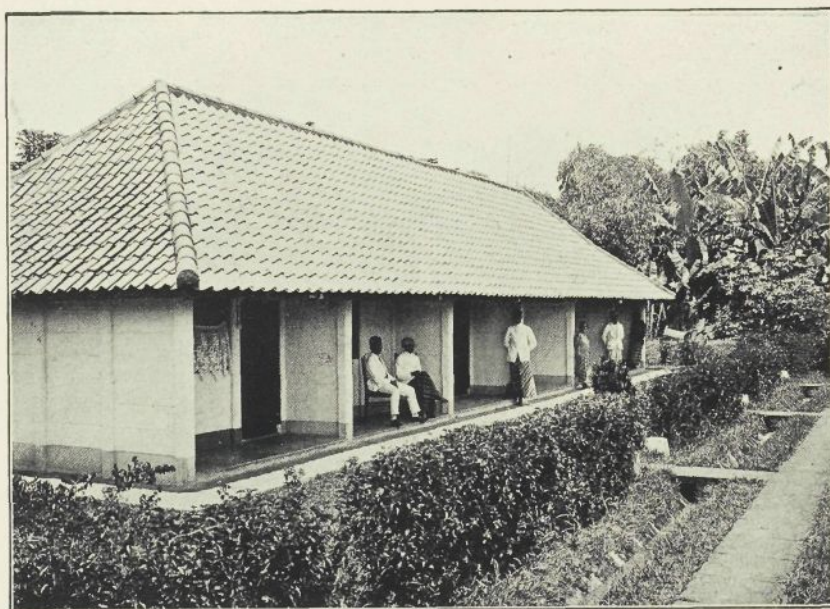
Gem. klein woningbouw 1925. Huurprijs f 25.- 's maands.

Gem. klein-woningbouw 1925. Huurprijs f 12— 's maands (gekoppeld).

3e. de Gemeentelijke technici gelegenheid te geven, het in den aanvang van dit hoofdstuk genoemde vraagstuk practisch zooveel mogelijk te benaderen, waarna het particulier initiatief de aldus verkregen oplossing kan overnemen.

Te Bandoeng werd na het Gemeentelijke voorbeeld de klein-woningbouw vanaf f 50,— à f 60.— huurwaarde reeds geheel door de Europeesche bouwers in handen genomen, zoodat de Gemeente zich van dit arbeidsveld heeft teruggetrokken en deze klein-woningbouw nog slechts steunt, door verstrekken van bouw-erreinen tegen lage_n prijs.

Gem. klein-woningbouw 1925. Huurprijs f 5,— 's maands (gekoppeld).

De hiervoren genoemde Inlandsche aannemers beginnen in den laatsten tijd ook het bouwen van huizen van geringere huurwaarden (tot f 15.— per maand) over te nemen, weliswaar nog op de manier, door de Gemeente in het eerst toegepast en sindsdien verlaten, meestal zelfs nog met houten of bamboe vloer, maar toch alleszins voldoende aan de eischen van hygiëne en duurzaamheid.

Door de overbrenging van het Departement van Gouvernements-bedrijven naar Bandoeng met zijn uitgebreide staf van

personeel bestond kans, dat een wilde speculatie in huizen en opdrijving der huishuren zou ontstaan.

Om dit te voorkomen, werd het gemeentelijk Bouwbedrijf ingesteld, als gevolg van eene, bij de herdenking van het tienjarig bestaan der Gemeente, door den Raad aangenomen motie, om een doelbewuste politiek te voeren, gericht op een snelle en doelmatige uitbreiding der stad, in verband met den overgang van genoemd Departement en de plannen om de Regeeringsgebouwen te Bandoeng te centraliseeren.

Door dit Gemeentelijk Bouwbedrijf werden op kosten van het Gouvernement behalve de Departements-gebouwen zelve ruim 800 woningen gebouwd, zoowel voor hogere ambtenaren als voor schrijvers en oppassers, waarvan 365 woningen voor rekening der S.S.

De gevreesde opdrijving van huren werd hierdoor voorkomen, terwijl tevens werd bereikt, dat een groot deel der ambtenaren over woningen te beschikken kreeg, die aan eischen der hygiëne voldoen en gunstig gelegen zijn ten opzichte van het Departement.

IX. BOUW- EN WONINGTOEZICHT.

Bij de instelling der Gemeente werd het toezicht op nieuwbouw opgedragen aan één Europeeschen Rooimeester, geassisteerd door twee Mantri's en één schrijver. De bezoldiging van dit personeel geschiedde middels een zeker percentage der inkomende retributie-gelden. Deze bezoldigingswijze, welke geen vast inkomen garandeerde, leidde er toe, dat het personeel trachtte zooveel mogelijk nog op andere wijze wat bij te verdienen. Zoo kwam het herhaaldelijk voor,

Oude bilik woningen.

dat de Rooimeester persoonlijk bouwwerken deed uitvoeren, waarmede de contrôle op dergelijken bouw vrijwel werd uitgeschakeld. Al spoedig werd echter hiermede gebroken en geschiedde de bezoldiging en dientengevolge het toezicht op degelijker basis.

Toen omstreeks 1913 Bandoeng zich meer en meer mocht gaan verheugen in de belangstelling van hen, die gaarne in het

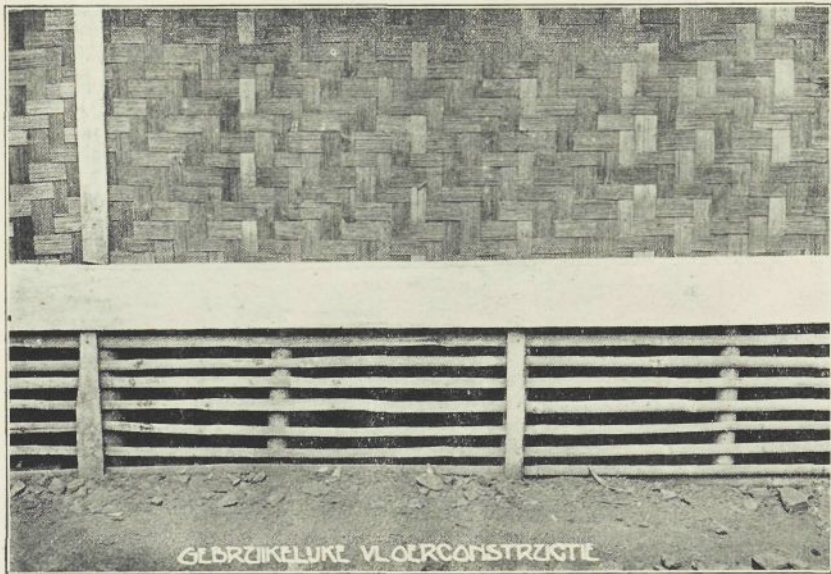
Oude bilik woningen.

aanlokkelijke klimaat wilden leven, moest ook de Dienst van het Bouw- en Woningtoezicht geleidelijk uitgebreid worden, ten einde een intensiever bemoeienis in het belang van een doelmatige stadsontwikkeling te verkrijgen. Het aantal bouwwerken, bestemd om betrokken te worden door Gemeentenaren van alle landaarden, nam steeds in aantal toe. Niet alleen onderging in de laatste jaren het type der steenen gebouwen, door Europeesche bouwers tot stand gebracht, een belangrijke wijziging, doch ook het type der semi-permanente woningen voor en door de Inheemschen opgericht, veranderde gaandeweg. Enkele gegoede Hadjis gingen er toe over, groote woningcomplexen te stichten, die door hun frisch aanzien de aandacht trekken en fel afsteken bij de armoedige vervallen huisjes, voorkomend in de directe omgeving.

Na het gereedkomen en uitgeven van bouwperceelen door het Gemeentelijk Grondbedrijf nam de bouwlust omstreeks 1918 zoodanig toe, dat langzamerhand het personeel moest worden uitgebreid tot :

Voorgeschreven pestvrije vloerconstructie.

Pestgevaarlijke vloerconstructie.

- 1 Directeur,
- 3 Europeesche Rooimeesters,
- 1 Inheemsche Rooimeester,
- 8 Mantri's,
- 1 Commies,
- 3 Klerken,
- 3 Teekenaars,
- 2 Loopers.

In 1924 uitte de Raad den wensch, dat een aanvang zou worden gemaakt met een woningregistratie. In 1926 werd aanvankelijk hiermede begonnen met 2 Mantri's en 1 klerk, om

Nieuwe bilik woningen.

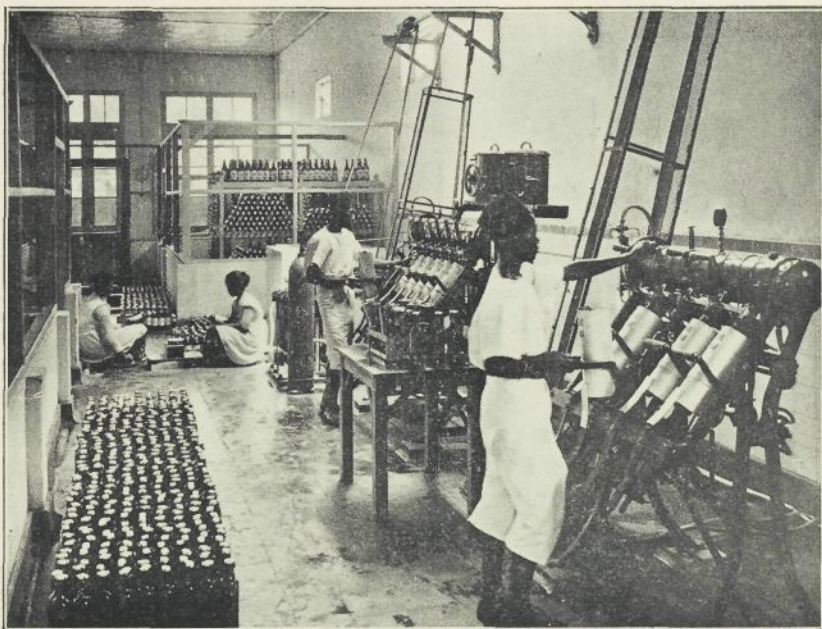
den juisten omvang van de taak en de te verwachten moeilijkheden beter te kunnen overzien. Thans zijn bij dit onderdeel te werk gesteld 2 Mantri's en 2 Klerken. De registratie geschiedt op kaarten, waarop, behoudens de meest noodzakelijke gegevens betreffende den toestand der bouwwerken, een plattegrondteekening op 1/200 der ware grootte voor komt.

In verband met de eischen, gesteld in de Pestbestrijdings-Ordonnantie (Staatblad 1914 No. 486). werd getracht den

Inheemschen bouwer er toe te bewegen, het geraamte van semi-permanente woningen van wildhout in plaats van bamboe te doen vervaardigen. Aanvankelijk bestond bij sommigen hiertegen eenige tegenkanting; men was nu eenmaal gewend de goedkoopere woningen van bamboe te bouwen. Toen evenwel de vorengenoemde complexen huurwoningen van houten geraamte, doch met volle bamboe dakribben en vloerliggers tot stand kwamen, was daarmede alle tegenkanting gebroken en thans denkt reeds niemand er meer aan een nieuwe woning te bouwen van bamboe; zelfs herstellingen aan oude bamboe complexen geschieden in hout.

X. TOEZICHT EN CONTRÔLE OP HOTELS, BAKKERIJEN, LIMONADE- FABRIEKEN ENZ.

Omstreeks 1919 werd aangevangen met een intensiever toezicht op hotels, pensions en koffiehuisen, alsmede warongs in vaste gebouwen. Spoedig daarna trok de min hygiënische toestand van kleine bedrijven als tahoe-, kroepoek-, mie- en dergelijke bedrijven de aandacht en werden minimum-eischen daarvoor geformuleerd. Hoewel de Gemeente officieel geen bemoeienis had met dergelijke bedrijven, was het, dank zij de coulante samenwerking van het Binnenlandsch Bestuur en den Gezondheidsdienst mogelijk, eenigen invloed bij het verleenen van vergunningen voor die bedrijven uit te oefenen, zoodat de onlangs plaats gehad heb-

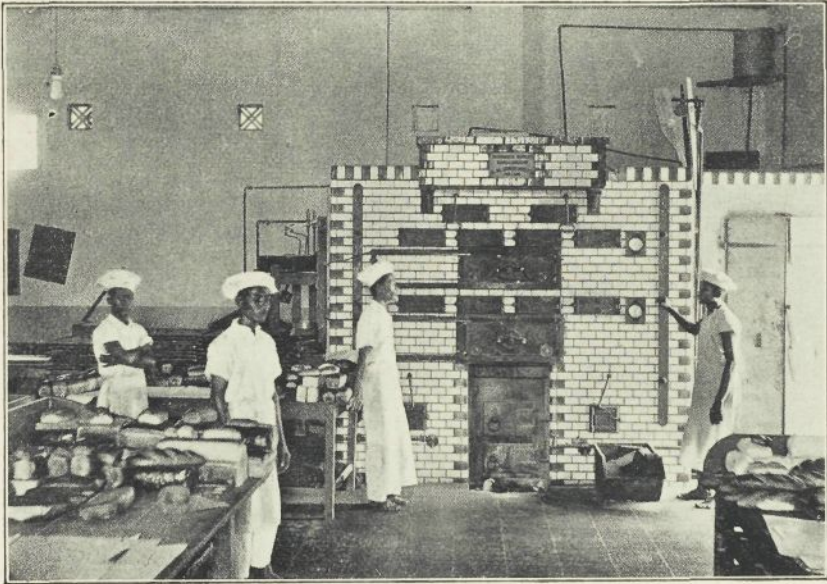
Limonadefabriek.

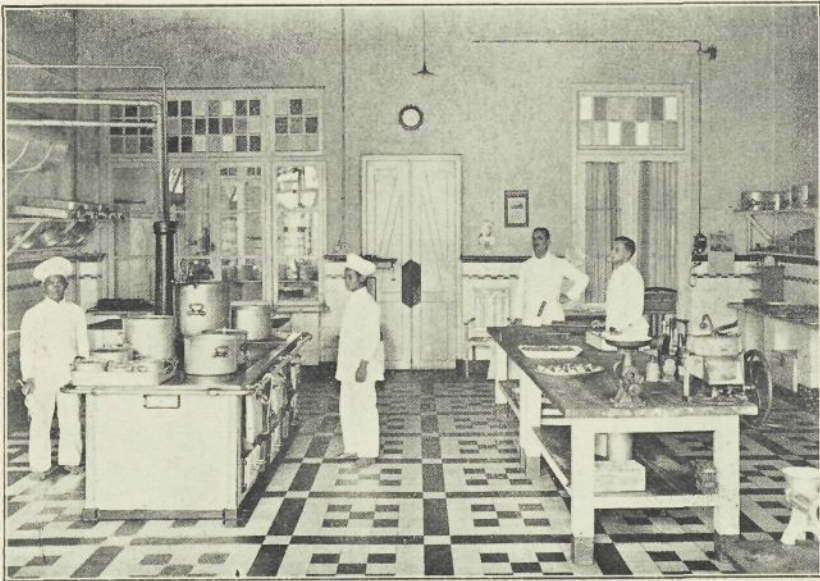
Chineesche broodbakkerij voor verbetering (spoelleiding in de bakkerij).

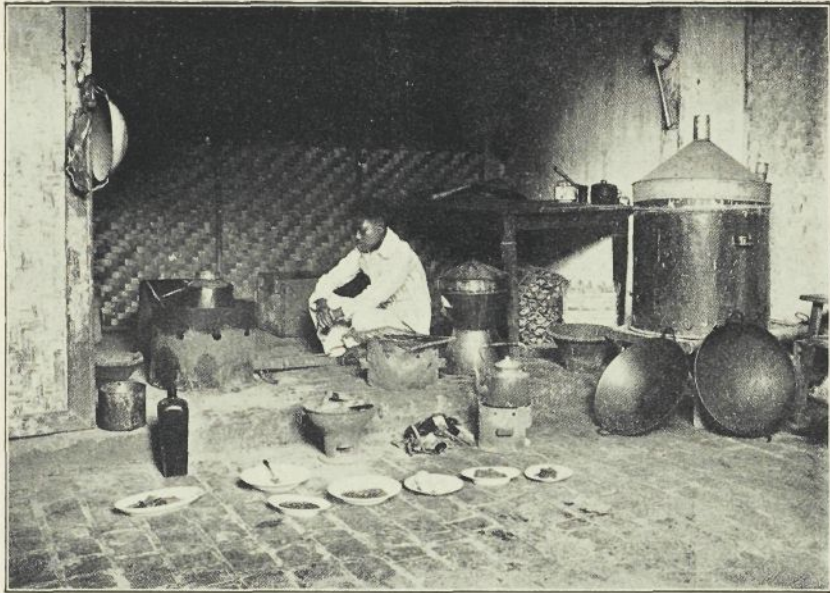
Chineesche broodbakkerij na de verbetering.

Eur. bakkerij.

Hotel-keuken.

Keuken van een Chin. restaurant voor de verbetering.

Keuken van een Chin. restaurant na de verbetering.

bende overdracht van de bevoegdheden, toegekend bij de Hinder Ordonnantie aan het College van Burgemeester en Wethouders, vrijwel zonder schokken kon geschieden. Het toezicht op een richtige exploitatie van brood- en koekbakkerijen werd in overeenstemming met den Gezondheidsdienst reeds geruimen tijd uitgeoefend door Gemeente-ambtenaren.

Ijshuisje.

In 1922 werd het toezicht op het fabriceeren van koolzuurhoudende wateren en ijs meer uniform geregeld in een Gouvernements Ordonnantie.

Het toezicht op het zindelijk exploiteeren van bedrijven, die consumptie-artikelen vervaardigen, geeft in een Indische gemeenschap, bestaande uit verschillende rassen met zeer uiteenlopende

zindelijkheidsbegrippen, althans voorloopig, haast onoverkomenlijke moeilijkheden.

Zoo blijkt het noodig, om aan de bedrijven naar de grootte, strenger eischen te stellen. Wordt bij de kleinste reeds genoeg genomen met een scheiding van bedrijfs- en woonruimte, het aanwezig zijn van een steenen vloer in de werkplaats, het dempen der drinkwaterputten en het aansluiten op de drinkwaterleiding, benevens het op behoorlijke wijze afvoeren van bedrijfs- en afvalwater, bij grootere bedrijven wordt naast genoemde eischen de voorwaarde gesteld, dat de exploitatie plaats heeft in een steenen gebouw, voorzien van een meer moderne bedrijfs-inrichting.

Aanvankelijk werd in overeenstemming met den Gezondheidsdienst het toezicht uitgeoefend door personeel van het Bouwen Woningtoezicht, doch na de overdracht der Hinder Ordonnantie aan de Gemeente kon dit door het steeds toenemende werk niet meer op eenigszins bevredigende wijze gebeuren en moest dientengevolge het personeel worden uitgebreid. Voorloopig werden daarvoor in dienst genomen twee Inlandsche krachten van een Middelbaar Technische School, terwijl een voorstel werd gedaan voor Regeeringssubsidie tot indienstname van twee Europeesche Controleurs. Te verwachten is, dat dit dienstonderdeel zich in de komende jaren in verband met de steeds stijgende eischen op hygiënisch gebied, nog belangrijk zal uitbreiden.

XI. TOEZICHT EN CONTRÔLE OP VOEDINGSMIDDELEN, PASARS EN ABATTOIRS.

Terwijl het gemeentelijk toezicht en de gemeentelijke contrôle op de bereiding van voedingsmiddelen bedoeld in hoofdstuk X, opgedragen is aan het Hoofd van den dienst van Bouw- en Woningtoezicht, behoort de gemeentelijke contrôle op vleesch, visch en melk, benevens die op de slacht en op de stalhouderijen tot de taak van het Hoofd van den Veterinair-hygiënischen dienst.

Eur. slagerij.

Vleeschcontrôle

Bij de instelling der Gemeente had nog geen vleeschkeuring plaats, doch slechts een onderzoek van het levende dier.

Het slachten had nog hoofdzakelijk plaats bij de slagers thuis en het geheele toezicht berustte bij een leeken-keurmeester.

Clandestien slachten en invoer behoorden tot de orde van den dag, zooals later bleek, toen een meer geregelde toestand geschapen werd.

Het Gouvernement heeft daardoor aan slachtbelasting eenige duizenden meeropbrengst: een direct voordeel van meer regelmatige toestanden door de Gemeente tot stand gebracht.

Nadat de verordening op het slachten van vee en op den verkoop van vleesch en vleeschproducten in de Gemeente Bandoeng werd vastgesteld en ingevoerd (1910) en een gemeente veearts werd in dienst genomen, functioneerde het toezicht veel beter, ondanks de nog primitieve toestanden in het tegenwoordig abattoir.

Ook voor het rondventen van vleesch zijn speciale voorschriften gegeven, zoowel voor varkens- als voor rundvleesch.

De keuring van vleesch en vleeschproducten geschiedt kosteloos.

Keuring van visch.

Te Bandoeng wordt slechts zeevisch gekeurd, aangezien alle andere visch levend wordt aangevoerd en verhandeld.

Melkveestal bij Lembang.

Bij elke partij zeevisch, die afzonderlijk gevent of in voorraad gehouden wordt, moet een geldig bewijs van goedkeuring aanwezig zijn, dat slechts 24 uur geldig is.

De keuring geschiedt in het keuringslocaal, terwijl alle ingevoerde visch onmiddellijk daarheen moet worden vervoerd en daar ter plaatse moet worden bewaard, tot de keuring plaats gevonden heeft.

De invoer van zeevisch te Bandoeng is vrij belangrijk n.l. $\frac{1}{2}$ 22000 K.G. per maand. De meeste visch wordt op de passars verkocht.

Keuring van melk.

Het gemeentelijk toezicht op voedingsmiddelen van dierlijken oorsprong werd in 1921 door de afkondiging van de „Melkverordening Bandoeng“ verder vooruitgebracht.

Dat toezicht omvat den gezondheidstoestand der dieren, de inrichting van bedrijf en stallen, den aard van het melkgereedschap, flesschen en vaten, waarmee de melk in aanraking komt, benevens de samenstelling en de zuiverheid van het product zelf.

't Spreekt vanzelf, dat de doorvoering der verschillende desiderata met betrekking tot de bestaande bedrijven slechts geleidelijk kon plaats vinden.

Toch kan worden geconstateerd, dat de melkverzorging in het Bandoengsche niet op minder hygiënisch peil staat, dan in het moederland.

Ook de kwaliteit van het product kan, dank zij de maandelijksche publicatie der melkonderzoekingen in een melkrapport, wedijveren met die van het Hollandsch product.

Toezicht op stallingen voor paarden, vee en varkens.

De verordening, regelend het toezicht op stalhouderijen en op het verhuren van voertuigen in de Gemeente Bandoeng, heeft, toegepast door den dienst van het Voerwezen en Bouw- en Woningtoezicht, zeer veel verbetering gebracht in de stallingen en het onderhoud der paarden.

De verordening op het houden van varkens binnen de Gemeente Bandoeng, zal eerst na gereed komst van het Abattoir, waarbij alle varkensfokkerijen tevens gecentraliseerd zullen worden, in volle werking treden.

De voorschriften voor stallingen van runderen zijn opgenomen in de melkverordening.

Abattoir.

Reeds hierboven werd terloops aangegeven, dat het runder- en varkens-abattoir nog zeer primitief is ingericht, redenen waarom de Gemeenteraad besloot over te gaan tot den bouw van een nieuw runder- en varkensabattoir, waarmee eind 1927 zal worden aangevangen.

In het Noord-Westen der stad is hiervoor een terrein aangekocht, dat met een eigen zijspoor aan den spoorweg zal worden verbonden.

Het runderslachthuis zal bevatten :

- a. Observatiestallen c. a.
- b. runderslachthal.
- c. penserij en darmwasscherij.
- d. kleed- en waschlocalen c. a.
- e. huidenbergplaats.
- f. garages en fietsenbergplaats.
- g. slachtplaats voor ziek vee.
- h. afgekoelde besterfrumte en proef koelruimten.
- i. distributie ruimte met vleeschverdeelpplaats.

Het varkensabattoir omvat :

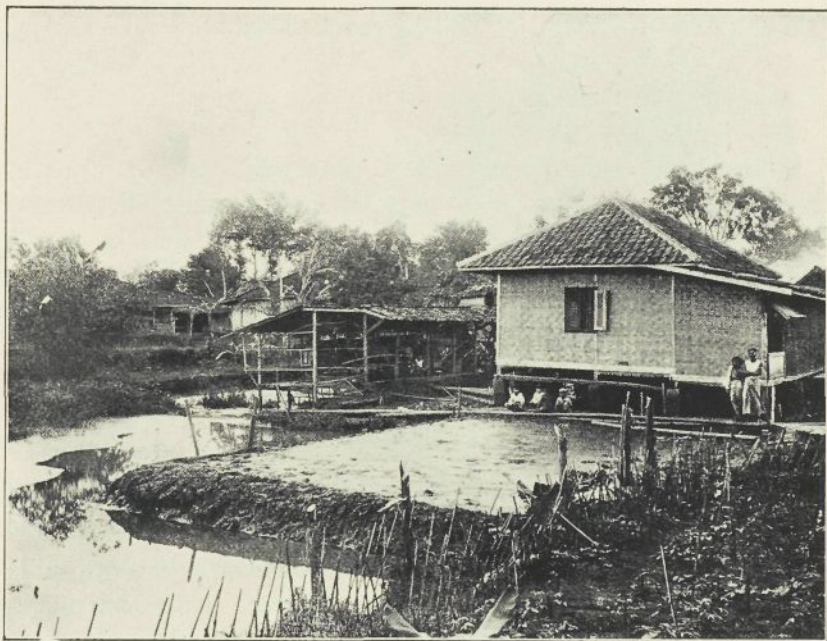
- a. observatiestallen.
- b. varkensslachthal met darmwasscherij.
- c. afgekoelde besterfrumte en distributie ruimte met vleeschverdeelpplaats.
- d. kleed- en waschlocaal.

Verder zullen worden gebouwd :

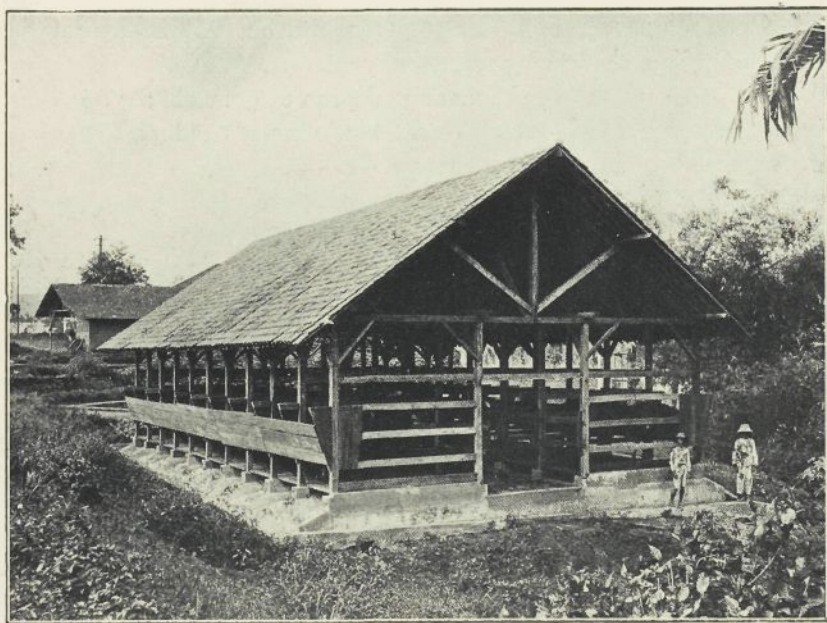
een administratiegebouw met laboratoria voor vleesch- en melk-onderzoek, benevens eenige dienstwoningen.

Bij het slachthuis worden terreinen gereserveerd voor varkensfokkerijen en huidendrogerijen, welke dan op alle andere plaatsen in de stad worden verboden.

Tevens wordt ter plaatse een veepassar ingericht, zoowel voor buffels, als voor andere runderen en klein vee, met de noodige voorraadstallen.

Oude paardenstal gebouwd boven een moeras.

Nieuw-model paardenstal.

Per maand worden te Bandoeng geslacht :

- ± 1000 runderen (afkomstig van Bali en M. Java)
- 500 buffels
- 750 varkens en
- 700 schapen en geiten

Het is de bedoeling van het Gemeentebestuur, de abattoir-kosten voor de slagers na de gereedkomst zoo mogelijk niet te verhoogen.

Dit, gevoegd bij den eisch van rentabiliteit, is oorzaak, dat in het project de noodige zuinigheid betracht moet worden, waarom b. v. de koelinrichtingen tot minimale proporties zijn teruggebracht.

De (afgekoelde) besterfruimten zijn evenwel zoo groot ge-projecteerd, dat de maximum dagslacht daarin geheel kan worden ondergebracht.

Pasarbedrijf.

Het Pasarwezen, een andere tak van gemeentezorg onder dezen dienst ressorteerend, reeds meerdere jaren een „bedrijf” vormend, evenals het zooeven genoemde abattoirwezen, bevindt zich in vergelijking met vroeger, eveneens in een zeer verschillende positie.

Bandoeng was een der plaatsen, die het voorbeeld gaf bij den bouw van moderne pasargebouwen.

In 1915 werd een aanvang daarmee gemaakt; vóór dien waren de openbare markten in Bandoeng als elders. Bepaalde marktgebouwen waren er niet: op een open terrein stonden een groot aantal los-vaste stalletjes, samengesteld uit bamboe, gedek, platgeslagen petroleum-blikken, cementvatten e. d.

Terreinverharding en afwatering ontbraken, waardoor in den regentijd een ontoonbare modderboel ontstond, niet schoon te maken of te ordenen, in hooge mate onhygiënisch, vuil zonder weerga, bij avond en nacht verzamelplaats van nachtvinders en ontucht: zoo was de toestand vroeger.

Ordelijke, overzichtelijke, soliede gebouwen met speciale doelmatig ingerichte verkoopplaatsen voor koopwaren van bepaalden aard; dagelijksche reiniging, contróle op het gebruik, op orde en netheid, daarmee heeft men den toestand van nu op pasar-gebied gekarakteriseerd; een toestand die in verschillend opzicht ten voorbeeld kan strekken.

De gemeente bezit thans drie pasarcomplexen in betonbouw uitgevoerd en een vierde secundaire pasar (sinds kort geopend) in ijzerconstructie.

De verkoopplaatsen op de pasars worden zoowel per dag als per maand verhuurd.

De inkomsten bedroegen over het 4e. kwartaal 1926.

Naam Pasar	Abonnement	Daghuur	Totaal	Opmerkingen
Pasar Baroe	8040 —	11.784.90	19.824.90	} Beton Pasars. Tijdelijke pasar (ijzer)
„ Kosambi	2464.70	5.290.61	7.761.31	
„ Andir	547 70	2.393.95	2.941.65	
„ Tjikawao	—	380.83	380.83	

Uit het bovenstaande staatje volgt, dat Pasar Baroe verreweg de belangrijkste pasar van Bandoeng is.

De overige pasars zijn nog in opkomst, maar zullen in verband met de meer excentrische ligging nooit de belangrikheid van Pasar Baroe verkrijgen.

Het beheer over de pasars is geregeld bij verordening, terwijl een tweede verordening (omtrent markten, door bijzondere personen gehouden in de gemeente Bandoeng) de voorwaarden aangeeft, waaraan particuliere pasars moeten voldoen, meer speciaal uit een oogpunt van hygiëne en brandgevaar.

XII. HET GEMEENTE ZIEKENHUIS „JULIANA”. TE BANDOENG.

De stad Bandoeng is een van de weinige gemeenten op Java (de anderen zijn Cheribon, Soekaboemi en Pasoeroean), welke zelf een ziekenhuis exploiteeren.

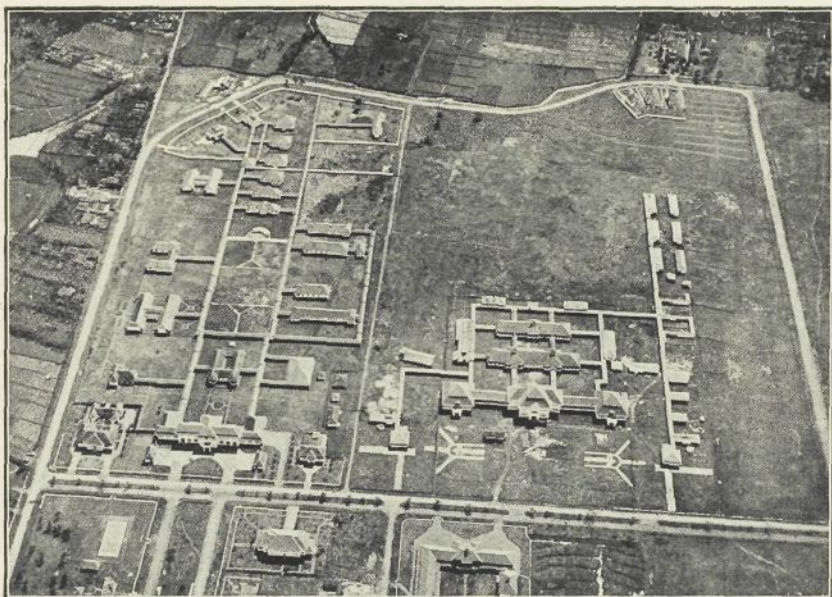
Als begin valt te memoreeren de stichting in 1914 van de Vereeniging Bandoengsche Ziekenverpleging, onder de auspiciën van onzen Eereburger, den Heer K. A. R. Bosscha, die met zijn vorstelijke gift van niet minder dan f 40.000.— den grooten stoot gaf voor verdere plannen.

In het jaar 1915 werd aan het Gemeentebestuur op officieuze wijze van Regeeringswege medegedeeld, „dat het op prijs zou worden gesteld indien de Gemeente Bandoeng de oprichting van een ziekenhuis tot hare bemoeienis zou trekken en dat dan op allen mogelijken steun van de Regeering zou kunnen worden gerekend”.

Naar aanleiding hiervan benoemde de Gemeenteraad in zijn zitting van 29 October 1915 een commissie tot voorbereiding van den ziekenhuisbouw, terwijl tot de Regeering het verzoek werd gericht, zich omtrent de steunverleening nader uit te spreken. Eerst medio 1917 werd betreffende dit punt een officiële toezegging ontvangen; hierna kon tot de nadere uitwerking van het inmiddels gemaakte ontwerp worden overgegaan, en medio 1919 had de openbare aanbesteding van den ziekenhuisbouw plaats. In Augustus 1923, dus 4 jaar later, konden de eerste patienten in het ziekenhuis worden opgenomen.

Uit de opeenvolging van deze historische data valt reeds af te leiden dat de wording van het Bandoengsche ziekenhuis niet van moeilijkheden gespeend is gebleven.

Het Juliana Ziekenhuis is gelegen in het Noordwestelijk deel der stad, aan den Pasteurweg, op een hoogte van ongeveer 750 meter boven den zeespiegel, met schitterend uitzicht op de omliggende bergen. Van het centrum der stad uit is het langs verschillende toegangswegen in korten tijd te bereiken. Aan de Oostzijde grenst het aan het Instituut Pasteur.

Vliegfoto, links Gem. Ziekenhuis — rechts Inst. Pasteur.

Het Ziekenhuis is gebouwd volgens het paviljoen-systeem, de verschillende gebouwen zijn alle verbonden door overdekte gangen, en liggen op ruimen afstand van elkaar. De grootte van het geheele emplacement bedraagt 10 H.A. Een huistelefoon bevordert de vlotte communicatie tusschen de afdeelingen. Bouw en inrichting der verschillende afdeelingen zijn geheel up to date. Het Ziekenhuis is voorzien van gesloten rioleering, waterleiding, gas en electriciteit.

De barakken, bestemd voor lijdens aan epidemische ziekten, zijn geheel van de overige gebouwen geïsoleerd; dit is eveneens het geval met het paviljoen voor zenuwzieken, welks voltooiing wel-dra ter hand zal worden genomen.

De leiding van het Ziekenhuis is toevertrouwd aan een Direc-teur-Genesheer; bovendien zijn aan het ziekenhuis verbonden een chirurg, een Europeesche en een Indische Gouvernements-Arts, benevens een Europeesch genesheer tegelijk patholoog anatoom van het kankerinstituut, dat op het terrein van het zieken-huis wordt opgericht. Het verplegend personeel bestaat uit een hoofdverpleegster, 10 gediplomeerde Europeesche verpleegsters, 7 Europeesche leerling-verpleegsters, 12 gediplomeerde Inlandsche

verplegers en verpleegsters (mantri's 1-ste en 2-de klasse) en 7 Inlandsche leerlingen van beiderlei kunne. Wanneer zich de behoefte er aan doet gevoelen, wordt het Europeesch personeel met tijdelijke krachten aangevuld.

Voorts zijn in het ziekenhuis werkzaam een administratrice, een assistent-apothekeres en een dame voor de huishouding, benevens het benoodigde lagere personeel.

Patienten van iederen landaard kunnen in het ziekenhuis worden opgenomen. De tarieven in de verschillende afdeelingen houden rekening met de financieële draagkracht der verpleegden, terwijl geheel onvermogenen ook kosteloos verpleegd kunnen worden. In het hoofdgebouw bevinden zich gelijkvloers de kantoren, de apotheek, de polikliniekzalen, opname-badkamer en magazijnen; op de verdieping zijn ingericht de conferentie-zaal, laboratoria en eenige woonkamers.

Op alle werkdagen wordt door de aan het ziekenhuis verbonden geneesheeren in de morgenuren een algemeene polikliniek gehouden, bestemd voor on- en minvermogenen en voor recht-hebbenden van Gouvernementswege. Bovendien hebben zich een neus- keel- en oogarts en een zenuwarts beschikbaar gesteld, om tweemaal per week aan poliklinische patienten specialistische hulp te verleenē.

In het midden van het terrein is een operatiegebouw opgericht. Dit bevat in het hoofdgedeelte twee operatie-kamers, waarvan de eene bestemd is voor geïnfecteerde gevallen; voorts een afdeeling voor sterilisatie van verband en instrumenten, een waschkamer, twee voorbereidingskamers en een instrumentenkamer. In één van de beide achterzijvleugels van dit gebouw, die van het hoofdgedeelte gescheiden zijn, is een Röntgen-installatie geplaatst, die uitgebreid wordt tot een meer volledige radiologische installatie, welke onder leiding komt van een specialist op dat gebied; in den anderen vleugel is een gips- en verbandkamer ingericht, een donkere kamer, enz.

De afwerking en de inrichting van het operatie-gebouw voldoen aan hooge eischen; de in vele opzichten zeer moderne outilleering eveneens. De beide operatie-kamers zijn zoowel overdag als 's nachts overvloedig verlicht. Een der Europeesche verpleegsters is uitsluitend in deze afdeeling als operatie-zuster werkzaam.

Een apart paviljoen met rustige ligging ten Westen van het operatie-gebouw is als kraamafdeeling ingericht. Behalve de eigenlijke kraamkamer bevinden zich in dit gebouw een paar kamers, waar kraamvrouwen en pasgeborenen ook verder verpleegd kunnen worden.

De keukeninrichting beantwoordt aan de strengste eischen van zindelijkheid en hygiëne. De outilleering is geheel modern; het koken der rijstvoeding enz. geschiedt in Senking-toestellen, verwarmd met gas; voor de bereiding der overige spijzen zijn voorts aanwezig een gasfornuis, gasoven enz. Door middel van vliegengaas worden de vliegen verre gehouden. De keuken staat onder voortdurend Europeesch beheer.

Alle kamers en de paviljoens voor klasse-verpleging zijn geriefelijk ingericht; zij bevatten vaste waschtafels met stroomend water, electrisch licht en wit gelakt meubilair. De bedden zijn speciaal voor zieken vervaardigd, en voorzien van Aupingmatrassen. In de 1ste klasse hebben de patienten een afzonderlijke kamer, met een gesloten voorgalerij, en een fraai uitzicht op de omgeving van het ziekenhuis.

In de tweede klasse A worden twee patienten per kamer opgenomen.

Deze kamers hebben een vrij buitenzitje, met uitzicht op den keurig aangelegden tuin van het ziekenhuis, evenals de kamers der 2de klasse B.

In deze klasse staan vier bedden in een ruim vertrek. De kamers zijn geheel op dezelfde wijze gemeubileerd als die der 1ste klasse.

Op hetzelfde gedeelte van het ziekenhuis-terrein bevindt zich het paviljoen, dat in 't bijzonder ten behoeve van minvermogende Europeanen is gebouwd, en waar in 't algemeen worden opgenomen patienten, die de kosten van een verpleging in het klasse-paviljoen niet kunnen dragen, en die toch in aanmerking komen voor verpleging door Europeesch personeel. De verpleegprijs, die hier moet worden betaald, wordt vastgesteld in overeenstemming met de financiëele draagkracht der betrokkenen.

De behandeling geschiedt hier door de aan het ziekenhuis verbonden geneesheeren; behandeling en medicijnen zijn in den verpleegprijs inbegrepen, behoeven dus niet extra te worden betaald.

Aan de Oostzijde van het emplacement zijn gelegen de paviljoens, waar grootendeels Inlanders worden verpleegd. Zij bevatten ruime frissche ziekenzalen, en zijn doelmatig en hygiënisch ingericht. Mannen en vrouwen zijn in aparte paviljoens ondergebracht.

De verpleging geschiedt in deze afdeeling, onder leiding van een Europeesche zuster, door gediplomeerd en nog in opleiding zijn Inlandsch personeel. Ook hier wordt het principe door gevoerd van betaling naar vermogen; wanneer volstrekt onvermogen bestaat, kunnen in deze afdeeling ook patienten kosteloos worden opgenomen.

Patienten die in de algemeene ziekenzalen minder goed op hun plaats moeten worden geacht, kunnen worden ondergebracht in een speciaal paviljoen, ingericht volgens box-systeem, waarbij twee of drie patienten in één kamer liggen. In dit paviljoen worden o.a. ook onvermogende Europeanen kosteloos verpleegd. Het spreekt van zelf, dat ook in deze geheele afdeeling aan de verpleegden geneeskundige behandeling en medicijnen kosteloos verstrekt worden.

Bovendien behoort tot het ziekenhuis-complex een logeergebouw voor personen, die in het Instituut Pasteur prophylactisch tegen hondsdoelheid behandeld worden; dit kan 60 personen bevatten. In de onmiddellijke nabijheid van het ziekenhuis-terrein zijn gebouwd dienstwoningen voor Directeur-Genesheer en Indisch Arts, benevens ruime behuizingen voor de Europeesche verpleegsters en voor het Inlandsch personeel, terwijl het geheele complex zoodanig is opgezet, dat tot in een verre toekomst in de behoefte aan uitbreiding kan worden voorzien.

Door de zeer onlangs tot stand gekomen connectie met het Nederlandsch-Indisch Kankerinstituut, waardoor het ziekenhuis-complex binnenkort ook een goed ingericht pathologisch-anatomisch laboratorium zal omvatten, mag bovendien verwacht worden, dat het Bandoengsche Ziekenhuis zich in de toekomst zal ontwikkelen tot het centrum van kankeronderzoek en kankerbehandeling in Nederlandsch-Indië.

Wanneer de voorteekenen niet bedriegen, dan zal voor het Bandoengsche Gemeente-Ziekenhuis, waaraan ter gelegenheid van den 18-den verjaardag van H. K. H. Prinses Juliana door den Gemeenteraad, na verkregen toestemming van H. M. de Koningin, de naam van Juliana-Ziekenhuis is gegeven, na een moeilijke ontwikkelings-periode een belangrijke en schoone toekomst zijn weggelegd.

XIII. BEGRAAFPLAATSSEN.

De Gemeente Bandoeng heeft het begraafplaatswezen geheel in de hand genomen en in één bedrijf ondergebracht, waarvan de uitgaven gedekt moeten worden door de inkomsten, zonder dat winst behoeft te worden gemaakt.

De Europeesche begraafplaats ligt aan den Nieuwen Kerkhofweg en biedt nog ruimte voor 5 à 6 jaar, zoodat binnen niet te langen tijd een nieuwe begraafplaats zal moeten worden ingericht.

De tarieven werden onlangs aanzienlijk verlaagd en wel met 20 -- 50 pCt. De retributie, geheven voor het oprichten van gedenkteeken, sluit in het doorlopend onderhoud daarvan door de Gemeente.

De Chineesche begraafplaats ligt buiten de Gemeente nabij desa Tjikadoet en biedt nog voor langen tijd ruimte. Het vervoer geschiedt, hetzij door pikolen, waaraan meer conservatieve Chineezzen nog steeds de voorkeur geven, dan wel door middel van een lijkwagen. Het Chineesche kerkhof kent slechts eigen graven, die nooit opgeruimd mogen worden, in tegenstelling met de begraafplaatsen voor andere landaarden, waar opruiming na 20 jaar volgens de verordening mogelijk is.

De Inlandsche begraafplaatsen zijn van oudsher over de geheele gemeente verspreid. Bij onderzoek bleken te Bandoeng meer dan 200 particuliere Inl. begraafplaatsen aanwezig te zijn.

Bij de verordening op de Mohammedaansche begraafplaatsen, in werking tredend 1 Juli 1927 is hieraan een eind gemaakt. Het grootste deel dezer particuliere begraafplaatsen zal worden gesloten, dan wel in gebruik zeer worden beperkt.

De Gemeente heeft voor de Inl. bevolking begraafplaatsen beschikbaar gesteld in de 4 hoeken der stad (die in het N. O. der stad is nog niet in exploitatie genomen).

In het N. W. is een geheel nieuwe begraafplaats ingericht (Sirna-Raga) de twee overige zijn bestaande begraafplaatsen, die door aankoop van omliggende gronden zijn vergroot en verbeterd.

De Inl. begraafplaatsen kennen 4 klassen :

1e. kl. tarief incl. grafdelven f 12.—

2e. kl. " " " " 6.50

3e. kl. " " " " 3.75

4e. kl. gratis.

Van de 4e kl. wordt weinig gebruik gemaakt.

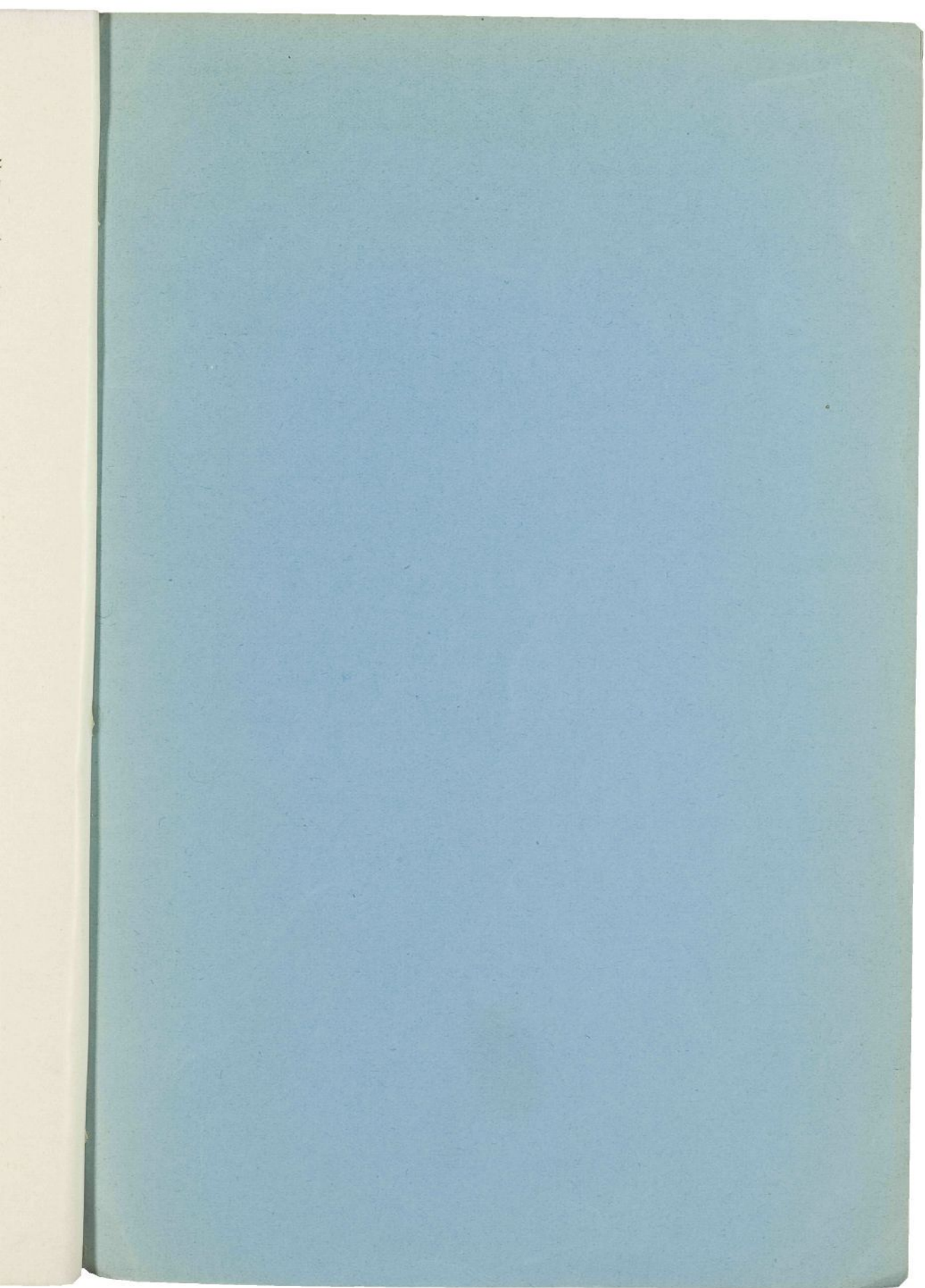
De Soendanees houdt er n.l. niet van, om tot de „orang miskin” gerekend te worden en zodoende is het gebruik der 4e. klasse ver beneden de raming gebleven.

XIV. VERORDENINGEN VASTGE- STELD IN HET BELANG DER HYGIËNE.

1. Verordening tot bevordering van de openbare orde, netheid, zindelijkheid en gezondheid in de Gemeente Bandoeng.
2. Verordening op de waterversprekking uit de gemeentelijke Waterleiding te Bandoeng.
3. Reglement Bouwpolitie Bandoeng.
4. Verordening betreffende het bouwen anders dan volgens een goedgekeurde situatie en betreffende het aanleggen van wegen in de Gemeente Bandoeng.
5. Verordening betreffende den aanleg en de overname van wegen en andere openbare werken in de Gemeente Bandoeng.
6. Verordening op het slachten van vee en op den verkoop van vleesch en vleeschproducten in de Gemeente Bandoeng.
7. Verordening regelende de keuring van visch te Bandoeng.
8. Verordening regelende het toezicht op den verkoop van melk in de Gemeente te Bandoeng.
9. Verordening op logementen en koffiehuisen.
10. Verordening op inrichtingen waar siroop, ketjap, tahoe en mie bereid wordt, en het op die producten uit te oefenen toezicht.
11. Verordening op het houden van varkens binnen de Gemeente Bandoeng.
12. Verordening op de bakkerijen in de Gemeente Bandoeng.
13. Verordening op het beheer en het gebruik van de passers, bij de Gemeente Bandoeng in beheer.
14. Verordening omtrent markten (passers) door bijzondere personen gehouden in de Gemeente Bandoeng.
15. Verordening regelende het toezicht op stalhouderijen en op het verhuren van voertuigen in de Gemeente Bandoeng.
16. Verordening op ziekeninrichtingen.
17. Verordening tot regeling der sluiting van openbare huizen van ontucht.
18. Verordening tot regeling der straatprostitutie.

19. Reglement voor het beheer der begraafplaats voor en het begraven van lijken van Chineezen in dessa Tjikadoet nabij Bandoeng.
 20. Verordening op de algemeene begraafplaats gelegen aan den nieuwen Kerkhofweg.
 21. Verordening op de Mohammedaansche begraafplaatsen in de Gemeente Bandoeng.
-

1
a

